

3778

281.6
h-74

1893

2010

FB2007

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ

ԱՌ ՄԵՐԱԶՆԵԱՅՍ ԲՆԱԿԵԱԼՍ

Ի ՄԱՆԶԷՍԹՐ ՆԻ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ

ԶՈՐ ԱՌԱՔԷ

ԹՈՐՈՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՏԷՐ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

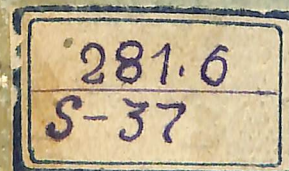
(Զուղայեցի) Վ. Ա.

ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒ ՀԱՅՈՑ ՄԱՆԶԷՍԹՐԻ

ՄԱՆԶԷՍԹՐ

1899

281.6
Ք-74

սյ

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ

ԱՌ ՄԵՐԱԶՆԵԱՅՍ ԲՆԱԿԵԱԼՍ

Ի ՄԱՆԶԷՍԹԻ ՆԻ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ

ԶՈՐ ԱՌԱՔԷ

ԹՈՐՈՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՏԷՐ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

(Ջուղայեցի) Վ. Ա.

ՀՈԳԵԻՈՐ ՀՈՎԻԻ ՀԱՅՈՑ ՄԱՆԶԷՍԹԻ

ՄԱՆԶԷՍԹԻ

1899

11030

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՏԵԱՌՆ ՏԵԱՌՆ ՄԿՐՏՁԻ

Արքագնացոյն Կաթողիկոսի

ԱՄԵՆԱԹՆ ՀԱՅՈՑ

3507
40

Թուղթ Հովուական

ԱՌ ՀԱՐԱԶԱՏ ՈՐԴԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ՈՐԲ ԸՆԴ ՀՈՎԱՆԵԱԻ

Ս. ՀՈԳԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՍ ՀԱՅՈՑ

Ի ՄԱՆԶԷՍԹՐ

Սիրեցեալիդ իմ 'ի Քրիստոս,

Ճիշդ երեք տարով յառաջ, Քրիստոսի Համբարձման Տօնին՝ արժանացայ իմ առաջին Ս. Պատարագն մատուցանել Հայաստանեայց Եկեղեցոյ ամենէն նուիրական Տաճարի մէջ — Ս. Էջմիածնի Իջման Սեդակի վրայ — ի ներկայութեան Ազգիս Վեհ. Հայրապետին եւ Մայր Աթոռոյ օրհնեալ Միաբանութեան:

Գոհութեամբ կը յիշեմ այդ շնորհաբեր օրն, որ աննոռանալի պիտի մնայ ինձ մինչեւ ցփախման կեանաց իմոց, յորում առաջին անգամ կոչուեցայ իբրեւ հայր ժողովրդեան՝ սիրեցեալ հեռաւոր հօտիս մաղթանքներ 'ի յերկինս վերառաքել այն սուրբ վայրէն՝ ուր մեր Լուսաւորիչն իւր երկնաւոր օծումն ընկալաւ, եւ յաջորդեց Սրբազան Առաքելոցն Թադեոսի եւ Բարբողիմէոսի:

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Երեք տարիներ անցան յորմէ հետէ դուք գիտ ընտրեցիք իբրեւ ձեր հոգեւոր նովիւ . եւ մինչ մի աղանակ կը ձգեմ այդ անցեալ ժամանակի վերայ, սիրտս ուրախութեամբ կը լցուի եւ ոչ այլ ինչ բայց երէ խորին գոհունակութիւն կը զգամ:

Ձեր մէջ անցուցած նորընծայութեան միջոցին շատ բաներ ուսայ. 'ի մանկութենէ 'ի վեր ուսումնասիրած Տեսական Աստուածաբանութեան Գործնական Տարեքը կը յուսամ թէ փոքր 'ի շատէ ուսումնասիրեցի. գաղափարական ժողովուրդի բազմադիմի հոգեւոր պէտքերը ու նոցա մասալարարութեան եղանակն ըստ կարելոյն իմացայ. եւ նոյն իսկ իմ անփորձութեան թերութիւններէն ստացայ օգտակար խրատ եւ զգուշութիւն առ 'ի յապալս:

Գոհանամ զԱստուծոյ ստացածս եռամեայ անգին փորձառութեան համար — թէ նորա համար որ բարի եւ հաճելի եղած է, եւ թէ նորա՝ որ չխուր եւ անհաճոյ: Դիտեմ որ նախապարհս միշտ հարթ եւ ուղիւ եղած չէ. առապար ու ժայռոտ անցքեր եւս ունեցած եմ. հոգեւորականին յատուկ դժուարութեանց հանդիպած եմ: Բայց այս ամենի համար դարձեալ փառք կը տամ Աստուծոյ, զի համոզուած եմ որ անհաճոյն նոյնքան իմ օգտի համար եղած է որքան հաճելին: Մի Հովիւ պէտք է միշտ պատրաստ զգնուի այն բազմաշեռակ դժուարութեանց համար որ մի առօրեական հոգի մէջ սովորաբար կը հանդիպին. այսօր խորխորան, վաղը գայլն, միւս օր մի անհաս ոչխարի հօտէն քափառիլն եւ այլն ըստ բերման ժամանակի: Հոգեւորականն առանց դժուարութեանց կը նմանի ծոյլ եւ անգործ՝ ճանր նստող այն զինուորին որ պատերազմի դժուարութեանց մէջ մտած չէ եւ նոցա դէմ դնելու փորձը չունի:

Իմ սրտի գոհունակութեան մեծ գաղտնիքն իմ անցեալ կեանաց մէջ, այլ առաւելապէս Բաճանայական սուրբ տաճար-

նին արժանանալէս 'ի վեր, Աստուծոյ առաջնորդող մասն եղած է զոր հանապազ կը տեսնեմ իմ առջեւ, որ կը խրախուսէ 'ի բարին, կը զգուշացնէ 'ի չարէն. այս առուր վիշտն միւս օր մխիթարուիւն կը բերէ հանդերձ փորձառութեամբ:

Կարծեմ Զեզ եւս հետաքրքիր ու շահաւէտ լինելու է, սիրեցեալիդ իմ 'ի Տէր, այս սուրբ Տառնդարձին առթիւ փոքր ինչ խորհիլ այդ եռամեայ հոգեւոր փորձառութեան վերայ որ ձերինն անջատ չի կարող լինել. զննենք նորա պարգեւեալ պտուղներն, եւ տեսնենք թէ դեռ ի՞նչեր պիտի պարգեւէ մի համառօտ հաշուեկէիւ պատրաստենք եւ տեսնենք թէ մեր հոգեւոր հաշիւներ ի՞նչ վիճակի մէջ են:

ՔՐԻՍՏՈՍ, ՀԱՆԳԻՍՏ ՀՈԳԻՈՑ

Քրիստոս մի մեծ խնդիր լուծեց. Դարերէ հետէ մարդկային ազգն տարակուսանաց և մոտաւորութեան մէջ ընկղմեալ, սրտի ու հոգւոյ սփոխանք ու հանգիստ կը փնտռէր, ներքին երջանկութեան հետամուտ էր. այլ իւր բոլոր ջանքով ու հնարքով հանդերձ՝ այդ ցանկալի երջանկութենէն ու հանգիստէն հեռու կը գտնուէր: Աշխարհիս ամենատեսակ փառքեր ու ճոխութիւն, մարմնաւոր քաջութիւն և մտայն կորով, իմաստութիւն և ճարտարութիւն, հեթանոս ազգաց յուսահատ սիրտերէն գոհունակութիւն չը կարողացան ընծայել. ոչ եւս իւրեանց կրօն — արարածոց և ձեռագործաց պաշտումն — կարող եղաւ զնոսա այդ նպատակին հասցնել: Մի ալէկոծ նաւու պէս անստուգութեան և մտային ու հոգեւոր ալեաց մէջ կը տարուբերէին մարդիկ, մինչեւ Տէրն մեր երկնային խաղաղ նաւահանգիստը ցոյց տալով՝ կոչեց. «Եկայք առ իս ամենայն վաստակեալք և բեռնաւորք և ես հանգուցից զձեզ: Առէք զլուծ իմ՝ ի ձեզ և ուսարուք յինէն, զի հեզ եմ և խոնարհ սրտիւ, և գալիք հանգիստ անձանց ձերոց: Զի լուծ իմ քաղցր է, և բեռն իմ փոքրոգի:»

Մարդկային ազգի դարաւոր երկմտութիւն այլ եւս փարատեցաւ. անլուծելի համարուած ամենաժանր խնդիրն լուծուեցաւ անձնիւր մարդու համար որ իւր ականջները կը բանար Տէրունական ձայնին: Աշխարհիս պատմութեան մէջ չը լսուած ու չը տեսնուած ոգեւորութիւն մը եկաւ Քրիստոսի առաջին աշակերտաց վերայ: Մինչեւ ցայն վայր երջանկութեան աղբիւր կարծուած նիւթական հարստութիւն ու մեծութիւն մէկ կողմ կը ձգէին մարդիկ և գունդագունդ կը

դիմէին յերկնային նաւահանգիստն ուստի Աստուածա-
յին ձայնը կը գար, «Եկայք առ իս, և գաջիք հանգիստ
անձանց ձերոց:» Այս հանգիստը ձեռք բերելու հա-
մար որեւէ երկրաւոր գին սուղ չէր. այն երջանկու-
թիւնն ու հանգիստ զոր իւրեանք և իւրեանց նախնիք
վայրապար փնտռած էին երկնից տարերց մէջ և չէին
կրցած գտնել, այժմ անակնկալ ճոխութեամբ կը գըտ-
նեն 'ի Քրիստոս և նորա սուրբ Աւետարանի մէջ: Իւր-
եանց սիրելիներէն և աղգականներէն բաժանուիլ, իւր-
եանց մարմնաւոր նիւթեղէն դոյքերէն զրկուիլ, չար-
չարանաց և նեղութեանց ենթարկուիլ, և մինչեւ իսկ
իւրեանց մարմնաւոր կեանքը զոհել 'ի սէր այդ ճշմար-
տութեան՝ մի չնչին այլ քաղցրիկ պարտականութիւն
կը համարէին:

Կը կարդանք 'ի Գործն Առաքելոց թէ երբ առա-
ջին անգամ Առաքեալք բանտարկուեցան և ապա դա-
նահար լինելով արձակուեցան, «նոքա գնացին խնդա-
լով յերեսաց ատենին, զի վասն անուանն (Յիսուսի)
արժանի եղեն անարգելոյ:» Պաւղոս Առաքեալ առ
Կորնթացիս գրեալ երկրորդ թղթոյն մէջ իւր կրած նե-
ղութիւններն ու հալածանքներ 'ի սէր Քրիստոսի, կը
թուէ մի ըստ միովէ ինչպէս ինչպէս մի զօրապետ պար-
ծանօք կը թուէ իւր յաղթութեան նշաններն ու մե-
ղալներ, և 'ի վերջոյ կասէ, «Վասն որոյ հաճեալ եմ
ընդ տկարութիւնս, ընդ թշնամանս, ընդ վիշտս, և
ընդ նեղութիւնս վասն Քրիստոսի:»

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ, ՄԵՐ ԱԶԳԻ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ

Գ Ա Ի Ի Թ Ն

Ինչ որ մեր ազգին և մասնաւորապէս սիրելի ժո-
ղովրդեանս կը վերաբերի, Հայաստանեայց Եկեղեցին
է այն միջոցն որով հաճեցաւ Աստուած վերոյիշեալ ե-
րանաւէտ հանգիստն և յաւիտենական փրկութիւն ըն-
ձեռել մեզ. Քրիստոս Սուրբ Աւետարանի լուսով մեր
միաքեր ու հոգիներ լուսաւորել: Արդարեւ Հայաստա-
նեայց Եկեղեցին երբէք չի դատապարտեր իւր սահմա-
նէն դուրս գտնուող քրիստոնեաներն, և ինքզինքն մի-
միայն փրկութեան միջոց չի հռչակեր, վասն զի իւր հա-
սարակաց պաշտամանց մէջ նա միշտ կ'աղօթէ վասն այ-
նոցիկ, և նոցա բարեխօսութիւնը կը հայցէ, որք «Յա-
րեւելից մինչեւ 'ի մուտս արեւու կարգան զանուն
Տեառն սրբութեամբ:» Մէկ խօսքով աշխարհիս այլ-
եւայլ երկրաց մէջ գտնուող և առաքելական աւան-
դութիւն ունեցող բոլոր ազգային եկեղեցեաց հետե-
ւողք կարեն նոյնքան բարի քրիստոնեայք լինիլ և երկ-
նից արքայութեան արժանանալ որքան մի հայ:

Սակայն քանի որ Աստուած մեր ազգին առանձին
սիրով մի ինքնուրոյն Եկեղեցի չնորհած է, որ անկախ
սկզբնաւորութեան հրաշալի պարագայիւք և փառա-
ւոր աւանդութեամբ չըլտապատեալ է, կը հետեւի թէ
Աստուծոյ անյեղլի կամքն է որ ամեն Հայ այդ սուրբ
Փարախի ներքոյ պատապարուի, և միայն այդ սուրբ
հաստատութեան մէջ փնտռէ և գտնէ իւր փրկութիւն:
Ո՛րքան սխալ է և մեր Եկեղեցւոյ ոգւոյն հակառակ այն
գաղափար թէ «Արտաքոյ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
չիք փրկութիւն» ընդհանուր առմամբ. այսինքն, նոյն
իսկ այն օտարազգեաց համար որք 'ի ծննդենէ կաթու-

ղիկէ Եկեղեցւոյ մի ուրիշ ազգային ճիւղի հպատակ եղած են. սակայն և այնպէս ուղիղ և նախընթաց բացատրութեան համաձայն թէ «Մի հայու համար արտաքոյ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն»:

Ս. Առաքեալն Պետրոս Փոքր Ասիոյ նորահաստատ Եկեղեցեաց շրջաբերական թուղթ ուղղելով՝ կասէ. «Այլ դուք ազգ էք ընտիր, թագաւորութիւն, քահանայութիւն, ազգ սուրբ, ժողովուրդ սեփական»։ Ինչպէս այն ժամանակի քրիստոնեայ հասարակութիւն, նոյնպէս և ներկայ դարու իւրաքանչիւր տոհմային Եկեղեցի մի «սուրբ ազգ» կը կազմի, և ուղղակի իւր երկնային Փեսային հետ միանալով՝ միացած կը լինի նաեւ միւս քոյր Եկեղեցեաց հետ. և թէպէտ մարդկային զառածեալ բնութիւն առայժմ արգելու արտաքին միութիւն, այլ ներքին միութիւնը կատարեալ է ի ձեռն երկնաւոր Հօտապետին մերոյ, որ իւր ամենակալ Աջովը կը պահպանէ արեամբ իւրով գնեալ իւր սուրբ Եկեղեցին։

Ուրեմն շնորհիւ սուրբ Աւետարանին «ընտիր սուրբ ազգ» մի եմք, այսինքն, առաւել քան թէ մի սոսկ աշխարհային կամ տոհմային ազգ. և Հայաստանեայց Եկեղեցին հայոց համար մի հոգեւոր ազգութիւն է որ, ոչ թէ միայն Աւետարանի քարոզութեան առաջին օրէն 'ի վեր մեր ազգին երկնից արքայութեան առաջնորդ եղած է, այլ նաեւ դարերէ հետէ տոհմային ազգութեան պաշտօն կատարած է. մայրական կաթոգին սիրով իւր զաւակաց դարաւոր արտասուքն սրբած է և դեռ կը սրբէ։

ԱԽԵՏԱՐԱՆԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ, ՍԷՐ ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ

ԵՒ ԱՌ ԸՆԿԵՐՆ

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ այս մեծ լուսաւորութիւն հիմնեալ է Ս. Աւետարանի վերայ որոյ բովանդակութիւնն. «Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո, Սիրեսցես զընկեր քո»։ Բոլոր քրիստոնեայ վարդապետաց քարոզութիւնք և մինչեւ իսկ փիլիսոփայից գրութիւնք, ըստ Աստուածաշունչ Ս. Գրոց, ոչ այլ ինչ քայց երբ սիրոյ այս պարզ քարոզը կը կարգան ուղղակի կամ անուղղակի կերպիւ, այլեւայլ ձեւերով և օրինակներով։ Այս էր պատճառն որ մեր Փրկիչ որեւէ դժուարութիւն չունեցաւ Երուսաղեմի ամենէն անարգ ու առմիկ ժողովրդեան քարոզելու. Իսրայէլեան գեղջուկ խուժանն, քաղաքէն արտաքսեալ և ժողովուրդէն արհամարհեալ բորոտներ և մուրացկաններ, նոյնքան դիւրաւ կը հասկանային այդ պարզ վարդապետութիւն որքան Հրէից բաբունապետք, դպիրք և փարիսեցիք։ Այժմ զկնի հազար ինն հարիւր ամաց, նոյն Փրկչական ձայնն է որ մեզ հետ կը խօսի, և նոյն պարզ պատգամը կ'աւետէ, ամեն մարդու լսելի և հասկանալի։ Ամենէն խոնարհ կարծուած քրիստոնեայն գիտէ այս սիրոյ Աւետարան՝ որքան մեծամեծ աստուածաբան վարդապետներ և բարձրաստիճան պաշտօնեայք Եկեղեցւոյ։

Ուրեմն այլ եւս ի՞նչ պէտք խորիմաստ բաների մէջ մտնել. կը բաւէ որ մենք եւս մեր ներկայ խորհրդածութիւնք այս Տէրունական հին շաւիղովը կատարենք. նախ քան զՔրիստոս, սիրոյ այն կատարեալ և ընդհանուր գաղափարն զոր 'նա աւանդեց' անձանօթ էր մարդկային ազգին. 'նա ինքն կապ և միջնորդ էր 'ի մէջ Աստուծոյ եւ մարդկան — Աստուած մարդացեալ,

որպէս զի մարդիկ բարձրանան առ Աստուած, որպէս զի մարդիկ աշխատին աստուածային կատարելութեան հասանիլ. երկնային սիրով սիրեն զԱստուած և զընկեր. զի կատարեալ ընկերսիրութիւն չկայ առանց Աստուած-սիրութեան, ոչ եւս Աստուածսիրութիւն կարելի է երեւակայել առանց ընկերսիրութեան: «Եթէ ոք ասի-ցէ եթէ «Սիրեմ զԱստուած, և զեղբայր իւր ատի-ցէ, սուտ է. որ ոչ սիրէ զեղբայր իւր զոր տեսնէ, զԱստուած զոր ոչն ետես՝ զիս՞րդ կարիցէ սիրել:» — Ուրեմն քննենք նախ այն կէտեր որ քրիստոնեայ ժո-ղովրդեան աստուածսիրութեան պարտուց կը պատկա-նին և ապա զայնս որ ընկերսիրութեան կը վերաբերին:

Ա Ղ Օ Թ Ք

Ս. Պատարագի միջոցին Հայր մեր էն յառաջ, քա-հանայն լուեկայն կ'աղօթէ. «Աստուած ճշմարտու-թեան եւ Հայր ողորմութեան, գոհանամք զքէն որ 'ի վեր քան զերանելի նահապետացն, զմեր պարտաւո-րելոցս մեծարեցեր զընութիւն. վասն զի նոցա Աստ-ուած կոչեցար, իսկ մեզ Հայր հաճեցաւ անուանիլ զքաջով»: Նախ քան զգալուստն Քրիստոսի, մարդիկ յԱստուծոյ կ'երկնչէին, կը սոսկային, իսկ Քրիստոս ա-ռաջին անգամ՝ պատուիրեց մեզ սիրել զնա, եւ մտեր-մական սիրով սիրել զնա իբրեւ ծնօղ, իբրեւ հայր. զի մարմնաւոր ծնօղէ եւս աւելի կը սիրէ և կը խնամարկէ զմեզ. և 'ի վերջին աւուրս վասն Միածնի Որդւոյն իւ-րոյ «Հայր հաճեցաւ անուանիլ զքաջով»: Մենք եւս մեր որդիական սէրն առ Աստուած կ'արտայայտենք, ըստ օրինակի և պատուիրանի Տեառն, աղօթելով առ Նա և Նորա հրամանները պահելով:

Աղօթքն է այն միջոցն որով մեր միաքեր ու հոգիներ կը բարձրացնեմք առ Աստուած, մեր որդիական յար-գանքը կը մատուցանեմք Նմա եւ Նորա հայրական գգուանք և մխիթարութիւն կը վայելենք: Նա որ մեզ պատուիրեց «Յամենայն ժամ՝ յաղօթս կացէք,» ինք-նին «Հանէր զգիշերն 'ի գլուխ յաղօթսն Աստուծոյ:» Նոյնպէս կը կարգանք որ յաճախ իւր աշակերտներով հանդերձ հրէական տաճարի պաշտամանց և տօնակա-տարութեանց կը մասնակցէր:

Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ կենաց պայմանն է Աղօթքն. Եկեղեցւոյ արեան շրջանն է, կենդանութեան հաւասարէն է. առանց աղօթքի Եկեղեցի, քրիստոնէ-ութիւն և Աւետարան չոր փայտի և անկենդան դիակ-ներու կը նմանին: Մի Եկեղեցւոյ ոյժ ու զօրութիւն միայն յայնժամ յերեւան կը գայ, երբ Նորա զաւակունք աստուածամերձ և աստուածախօս ժողովուրդ լինին. արտաքոյ պարագայներ ոչինչ են. մի դիակի զարդա-րանք ու պաճուճանք են:

ԱՌԱՆՁՆԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԱՂՕԹՔ

Աղօթքն երկու տեսակ է. առանձնական և հա-սարակաց: Կան ոմանք որք իւրեանց քրիստոնէական պարօք լիովին կատարած կը համարին երբեմնապէս Ե-կեղեցի գնալով և հասարակաց աղօթից ներկայ գըտ-նուելով: Իսկ այլք այսքանն եւս չեն աներ և կ'առար-կեն. «Մի թէ աղօթելու համար պէ՞տք է անպատճառ Եկեղեցի երթալ եւսոյն.» բայց և ոչ իսկ առանձին կ'աղօթեն: Հասարակաց աղօթից ճշմարտ սիրողն չի կարող առանձնական աղօթից սիրող չը լինել. ոչ եւս առանձնական աղօթից սիրողը կարող է երջանիկ լինել առանց հասարակաց աղօթից մասնակցելու:

ԱՌԱՆՁՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔ 'Ի ՄԱՍՆԱԻՈՐԻ

Առանձնական աղօթքն այն է՝ երբ կ'առանձնանամք մեր խուցն կամ նոյն իսկ եկեղեցին, ժամերգութենէ յառաջ կամ յետ, և մեր սրտի զգացումներն կը յայտնեմք Աստուծոյ. մեր ընկալեալ շնորհաց և ոգորմութեան համար փառք կը տանք, մեր պէտքեր, մեր ցաւեր ու վշտեր կը յայտնենք, մեր գործած մեղքեր կը խոստովանիմք առաջի Աստուծոյ և թողութիւն կը խնդրեմք. աստուածային պատուիրանաց վերայ կը խոկամք, Ս. Գիրքը կը կարդամք և այլ այսպիսի կրթութիւններով առանձնաբար Աստուծոյ կը մօտենամք և նորա հետ կը միանամք:

Քաջ գիտեմ որ մեր մէջ շատեր կան որ առանձնական աղօթքի պէտքը կը զգան, այլ ընտանեկան այլ և այլ անյարմարութեանց պատճառաւ չեն կարող գործադրել: Ուստի մի քանի գործնական առաջարկութիւնք աւելորդ չեմ համարիր. — Ընտանիք չունեցող անհատ մի որ իւր բնակարանին մէջ բոլորովին անկախ է ուրիշէ, կարող է իւր ժամանակն իւր ուղածին պէս կարգադրել. աղօթել և իւր բարեպաշտական կրթութիւններ կատարել ե՛րբ, և իւր տան կամ բնակարանի ո՛ր անկիւնի մէջ, որ ինքն յարմար գտաի: Այսպիսոյն միայն առաջադրութիւն և հաստատամտութիւն պէտք է: Իսկ ընտանեաց մէջ, ուր այլ և այլ անձինք միասին կ'ապրին մէկ յարկի ներքոյ, մի քիչ դժուարին է. մանաւանդ աղօթքի տեղը, դիրքը և մինչեւ իսկ առարկայն որոշելու համար: Բայց այս բոլոր դժուարութիւններ կը փարատուին, երբ ընտանեաց գլուխներ, հայր և մայր, բարի օրինակաւ և ծնողական իշխանութեամբ հարկ եղածը կարգադրեն: Ոմանք կարող են մի սենեակ յատկացնել այս նպատակին. կամ ո՛ր եւ է մի սենե-

եակ առաւօտ և երեկոյ այս ինչ ժամերուն իբրեւ ընտանեկան և առանձնական աղօթատեղի յատկացնել և այնտեղ լռութիւն պահել: Եթէ այս եւս դժուար թուի, գոնէ առաւօտներն երբ համայն ընտանիք նախաճաշի կը հաւաքուի, նախապէս հինգ տասը վայրկեան մեր եկեղեցւոյ Աղօթագրքէն առաւօտեան գոհաբանութիւն մատուցանել, և նոյնպէս երեկոյեան՝ գիշերային հանգստութեան համար իրարմէ բաժնուելէ յառաջ նոյնը կատարել, համառօտ խրատականաւ կամ Ս. Գրոց ընթերցուածով հանգերէ:

Հայրի՛կ կամ մայրի՛կ, ի զուր ժամանակ կը վատնես՝ զաւակիդ. Հայր մեր կամ ուրիշ աղօթք կը սորվեցնես, երբ դու ինքդ նորա մօտ չես չոգեր կամ ձեռնամած կայներ և աղօթեր. երբ դու նորա ներկայութեան Աստուծոյ հետ չես խօսիր իբրեւ դէմ յանդիման: Գոց սորված աղօթքն զաւակիդ համար մի ձանձրացուցիչ դաս է, քանի որ նորա իրական գործածութիւն չը գիտէ: Քո պարտքն է ժամանակ առ ժամանակ զաւակացդ հետ Աստուծոյ և իւր Ս. եկեղեցւոյ վերայ խօսիլ. նորա յայտնութեան պատգամներն բացատրել նոյա. նորա սրբոց կեանքն ու վարքը պատմել եւ բարի օրինակներով տպաւորել 'ի նոսա սիրոյ Աւետարանն, եթէ մինչ ցարդ քո այդ ծնողական պարտքն սկսած չես, հիմա սկսիր, դեռ ուշ չէ:

ԱՌԱՆՁՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔԻ ՆԻԻԹՆ ԵՒ ԶԵԻՆ

Առանձնական աղօթից ձեւը լինելու է նախ և յառաջ, ինչպէս վերը գիտեցի, մեր սրտի զգացմանց արտայայտութիւն պարզ ոճով և մեղ հասկանալի լեզուաւ, լինի այդ աշխարհաբառ կամ գրաբառ: Բայց

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հարազատ զաւակունք պար-
տին յարգել մեր Եկեղեցւոյ պաշտօնական Աղօթա-
գիրքն, և նորա ճոխութենէն օգտուիլ: Այդ գրեթէ
Աստուածաշունչ աղօթքներ որ յընթացս դարուց մեր
ընտրեալ սրբոց և հայրապետաց բերաններով սրբագոր-
ծուած են, կը պարունակեն մարդկային ամենատեսակ
զգացմանց մաղթանքներ, և Աստուծոյ հետ խօսելու
առարկայներ ու ձեւեր: Ուստի յոյժ ցանկալի է որ Ե-
կեղեցւոյ մանկունքս այդ աղօթից հետ ընտելանամք,
որպէս զի մեր առանձնական աղօթքն եւս սերտիւ կա-
պուած լինի հասարակաց աղօթից հետ: Այսու հան-
դերձ եթէ մէկն այդ աղօթքները հասկանալու չափ
գրաբառ չը գիտէ, լաւ է որ այդպէսն աշխարհաբառ
կամ իւր հասկանալի լեզուու աղօթէ քան թէ գրա-
բառ աղօթքներ արտասանէ առանց միտքը հասկանա-
լու: Առ այս ջերմապէս կը յանձնարարեմ՝ Գեր. Տէր
Յովհաննէս Մկրեան Աւագ քահանայի հրատարակեալ
Ժամագիրք — Աղօթագիրքն որ իւր դիւրատար դիրքով
մի հայ քրիստոնէի բոլոր պահանջները կը գոհացնէ. և
միակ առաջին փորձն է՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
պաշտամունքը թէ՛ գրաբարագէտին և թէ՛ սոսկ աշ-
խարհաբառ հասկացողին դիւրամատչելի առնելու:

Բարեպաշտ քրիստոնէայն պէտք է նաեւ կարող
լինի երբեմն ինքզինքն աղօթագիրքէ ազատ կացուցա-
նել, իւր միտքն պարզապէս իւր Արարչին յայտնելով՝
իւր սրտի ու մտաց և ժամանակի թելադրութեամբն,
Անգիր աղօթելու չափ կարեւոր և երբեմն դեռ աւելի
կարեւոր է մեր Եկեղեցւոյ աղօթից աւօրեայ գործա-
ծուածներէն մի քանիսն — ինչպէս Գոհանաւթ գէն,
Լոր ձայնից մերոց, Օրհնեալ Տէր որ բնակեալդ եւ-
այլն, բոլորովին գոց սերտել, որպէս զի կարենամք 'ի
ստիպել հարկին անգիր արտասանել՝ իւրաքանչիւր բա-

ռի վերայ խորհելով իբր թէ մեր իսկ բառեր լինէին:
Չարմանալի՛ է թէ այս հին աղօթքներ ի՛նչքան
բազմադիմի և բազադրեալ խորհուրդներ յառաջ կը
բերեն, երբ անգիր այլ ծանր ուշադրութեամբ կ'ար-
տասանուին: Ի մանկական հասակի անգիր սովորած էի
Ս. Ներսէս Շնորհալուոյ անմահական յիշատակ Հաւասով
խոստովանիմ քսանեւչորս տուն աղօթքն: Իմ կենաց
ամենէն անմխիթար ժամերուն մէջ, երբ աչաց ցաւի
պատճառաւ կարգալն անհնարին դարձած էր, և հիւան-
դութիւնը մարմինս ու միտքս այն աստիճան տկարա-
ցուցեր էր որ մի նոր բան մտածելն՝ ինձ մի ծանր բեռ
կը թուէր, իմ այդ անմխիթար դրութեան մէջ մխի-
թարութիւն պարգեւողն Հաւասով խոստովանիմ ա-
ղօթքն էր. նորա իւրաքանչիւր տուն, առանց դժուա-
րութեան, բազմապատիկ գեղեցիկ և մխիթարական
խորհուրդներ կը բերէր ինձ. իւրաքանչիւր տուն ինձ
համար, այդ թշուառ օրերուն մէջ, յոյժ զուարճացուցիչ
և հետաքրքիր մի մատեան էր: — Ութ ինն տարիներ
յառաջ մահուան անկողնոյ մէջ տառապող մի ծերունի
և աստուածասէր վարդապետի մօտ կեցած էի 'ի Ս.
Երուսաղէմ: Մահուան հրեշտակն արդէն եկած էր իւր
աւանդն առնել տանիլ. բժիշկներ յոյսերնին կտրած
մեկնած էին. մահուան քրտինքը կը հոսէր, ոչ մարմնոց
և ոչ մտաց կարողութիւն մնացած էր հիւանդի վե-
րայ: Սակայն հիւանդութեան բոլոր ծանրութիւնը չէր
կրցած ջնջել այդ սուրբ մարդու յիշողութենէն այն ա-
ղօթքն որ իւր ամբողջ կենաց մէջ հոգեւոր որոճման
նիւթ մատակարարած էր: Հաւասով խոստովանիմը
սկսաւ, և մեղմ ու շնչահատ ձայնիւ անվրէպ արտասա-
նեց մինչեւ վերջն: Յուզիչ էր հոգեվարք վարդապետի
ոգեւորութիւն երբ իւր երկրաւոր կենաց վերջին վայր-
կենին աշխարհէս 'ի բոլոր սրտէ հրաժեշտ առնելով՝

3507
40

կ'արտասանէր. « Լոյս ճշմարիտ Բրիտոս, արժանաւորեա՛ զհոգի իմ ուրախութեամբ տեսանել զլոյս փառաց քոյ և հանգչել յուսով բարեաց յօթեւանս արդարոց մինչեւ յօր մեծի գալստեան քո: »

ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԱՂՕԹՔ

Առանձնական աղօթից համար ասածիս մեծագոյն մասը կը վերաբերի նաեւ Հասարակաց աղօթից: Աղօթելու հոգին մի է և զգացումն նոյն լինելու է տանդ առանձնութեան մէջ, ինչպէս 'ի պաշտօն Բարձրելոյն նուիրեալ տաճարի մէջ. ամենատեսն Աստուած ամենուրեք ներկայ է և ամենուրեք կը լսէ մեր աղօթքն: Սակայն Հասարակաց աղօթքն այն համերաշխութիւնը ցոյց կը տայ որ պիտի տիրէ քրիստոնեայ Հասարակութեան այլեւայլ անդամոց մէջ, երբ ամէնքը կը հաւաքուին մի առանձին նուիրագործեալ յարկի ներքոյ և միաբան ու միանուագ կը ներկայացնեն իւրեանց մաղթանքն. ուր մեր Ս. Կրօնի գլխաւոր խորհուրդները կը կատարուին և Ս. Աւետարանը հանդիսաւոր կերպիւ կը կարգացուի ու կը քարոզուի:

Շատ ուրեք հայ ժողովուրդը, կամ աւելի լաւ, անհատ հայեր, սովորած են եկեղեցին լոկ իբրեւ առանձնական աղօթատեղի գործածել: Երբեմն եկեղեցի կ'երթան առանց կատարուած պաշտամանց շատ ուշադրութիւն դարձնելու, այլ իւրեանց համար առանձին կաղօթեն, Սաղմոս կամ մի ուրիշ աղօթագիրք կը կարդան: Երբեմն այսքանն եւս չեն աներ, այլ պարզապէս եկեղեցի կ'երթան ժամ կամ Պատարագ մտիկ ընելու, որ շատ քիչ բան կը նշանակէ: Քահանայք և դպիրք ժողովրդեան աղօթից առաջնորդ են, և ամեն

քրիստոնեայ պէտք է իւր ժամագիրքը այնքան լաւ ուսումնասիրած լինի որ կարենայ ամենայն դիւրութեամբ մասնակցիլ երբեմն լուութեամբ, ինչպէս քահանայի արտասանած աղօթքներ, և երբեմն եւս իրապէս արտասանելով և երգելով, ինչպէս Սաղմոսներն, Հաւատամքն և դպրաց բոլոր երգեցմունք: Եկեղեցի յաճախող իւրաքանչիւր անհատ քրիստոնեայ պէտք է համոզուած լինի, որ ինքն եկեղեցի կ'երթայ ոչ որպէս զի այս ինչ նշանաւոր երգեցողի ձայնը լսէ, կամ այն ինչ մեծ հանդիսին ականատես լինի, և կամ այս ինչ քարոզչին ունկնդիր լինելով՝ իւր հետաքրքրութիւնը յագեցնէ. այլ որպէս զի իւր ձայնը լսելի առնէ առաջի Աստուծոյ, և ինքն իւրովսանն հանդիսագիր լինի աստուածային հանդիսին: Այսու հանդերձ Աստուծոյ տան մեծ վայելչութիւնն երբեք մոռնալու չէ. և եղանակ չը գիտցողն ու անախորժ ձայն ունեցողն աւելի լաւ կ'անէ լուութեամբ հետեւիլ այլոց, քան թէ հաւատացելոց բարեպաշտութիւնը խանգարել:

Եկեղեցւոյ սրբութիւնն և նոյն իսկ աշխարհային բարեկրթութիւնը կը պահանջէ որ եկեղեցի մտնողն ակնածութեամբ և պատկառանք վարուի մի այնպիսի շէնքի մէջ որ մի սուրբ և աստուածային նպատակի նուիրագործեալ է: Աղօթքի որոշեալ ժամէն շատ ուշ մտնել եկեղեցի, կամ ամենէն խորհրդաւոր պահուն աղմուկով մեկնիլ, դռներն անզգուշութեամբ իրար դարնել, անխնայ քայլելով կօշիկների շաշիւնով ժողովրդի աղօթքը չփոթել, անտեղի խօսակցիլ, աստ անդնայիլ, ծիծաղիլ, եւայլն. այնպիսի թերութիւններ են որ հայ եկեղեցեաց մէջ շատ անգամ կը տեսնուի, այլ նոյն իսկ այդ յանցաւորներ մի թատրոնի կամ աշխարհական ժողովասրահի մէջ՝ աւելի զգուշութեամբ և պատկառանք կը վարուին: Նոյնպէս սրբազան պաշ-

տամանց միջոցին յատկացեալ ծէսերուն չը համակերպիլ 'ի մասին ծնրադրութեան, չոգելու, կայնելու, նստելու, ձեռքերը կցելու, երեսը խաչակնքելու, և այլ այսպիսի զանցառութիւններ թէ յանցաւորին փաստու արատ կը բերեն և թէ տեսնողին չար օրինակ կը լինին և գայթակղութիւն կը պատճառեն:

Թող չը կարծուի թէ սրբազան պաշտամանց մէջ արտաքին ձեւն և վայելչութիւնը նշանակութիւն չունին: Հոգեբանական օրինօք արտաքին ձեւն մեծ ազդեցութիւն ունի ներքին զգացմանց վերայ. և փորձուած իրողութիւն է որ շատ անգամ բարեպաշտական արտաքին ձեւը ներքին բարեպաշտութիւն յառաջ կը բերէ ուր որ չկայ, ինչպէս աշխարհի փորձառութեամբ գիտենք որ արտաքին քաղաքավարութիւնն բազում ուրեք յարգանաց և պատուոյ անկեղծ զգացում և սրտի ազնուութիւնը կը զարգացնէ:

Սրբազան պաշտամանց արտաքին վայելչութիւն մասնաւորապէս օտար երկրաց ու ժողովրդոց մէջ անհրաժեշտ է՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Քրիստոնէական վեհութիւնը ներշնչելու մեր դրացեաց վերայ, որք փոխանակ օգտուելու և մեր բռնած ուղղութեան ճշմարտութեամբն համոզուելու, աւելի չը գայթակղին 'ի նախատինս մեր Եկեղեցւոյ և ազգային քաղաքակրթութեան. և այսպէս ըստ բանի Առաքելոյն, «Անունն Աստուծոյ հայհոյի վասն մեր 'ի մէջ հեթանոսաց»:

ԽՈՐՀՈՒՐԴ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԵՒ Ս. ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Հասարակաց աղօթից գլխաւոր և կեդրոնական մասն է Ս. Պատարագի խորհուրդն, որ իրաւամբ ամենէն ժողովրդական արարողութիւնը դարձած է: Սակայն սոյն խորհրդոյ վեհութեան սխալ ըմբռնումն մեր ազգի մէջ այլեւայլ զեղծումներ յառաջ բերած է: Ս. Պատարագի աղօթքներն ու երգերն ուշի ուշով կարդացողն պիտի տեսնէ որ մեր Եկեղեցին իսկզբանէ անտի պահանջած է և ամէն կիրակի կը պահանջէ որ Ս. Պատարագի մասնակցողք, այսինքն, ներկայ գտնուողք անպատճառ հաղորդուին: Եթէ Ս. Պատարագն մեր Փրկչի վերջին ընթրեաց միջոցին հաստատեալ խորհրդոյ և պատուիրանի կտտարումն է, ուրեմն գիտենք որ երկոտասան Առաքեալք ամենեքին հաղորդուեցան այդ առաջին Ս. Պատարագէն. և եթէ Առաքելական դարու և նախկին Եկեղեցւոյ սովորութիւն քննենք, որոց ճշգրիտ աւանդութիւնը անփոփոխ պահած է մեր Ս. Պատարագի մատենան, պիտի տեսնենք որ մեր ժողովրդեան ներկայ թուլութիւն բոլորովին հակառակ է այդ աւանդութեան:

Այն դարու քրիստոնեայք յաճախակի կը հաղորդուէին ամենքը, ի բաց առեալ ապաշխարողները: Ինչպէս 'ի հնումն, այսօր եւս ահեղ խորհրդոյն նախապատրաստութիւնք կը կատարուին, աղօթքներ կ'արտասանուին, հաց եւ գինի կը նուիրագործուին, և սարկաւագն կը հրաւիրէ բարձր ձայնիւ. «Երկիւղիւ և հաւատով յառաջ մատիք, և սրբութեամբ հաղորդեցարուք»: Սակայն այժմ, կը տեսնեմք շատ անգամ, որ պատարագի քահանայէն զատ, հաղորդուող չը կայ. Հակասութիւն է անշուշտ երբ անմիջա-

պէս վերջը այդ չը հաղորդուող ժողովուրդը դպրաց ճայնակցութեամբ կը սկսի երգել. «Լցաք 'ի բարութեանց քոց եւ այլն», որոյ աշխարհաբառ թարգմանութիւնն աստ. դնել աւելորդ չեմ համարիր. «Քու բարիքներովդ լցուեցանք, Տէր, քու Մարմինդ և Արիւնդ ճաշակելով. փա՛ռք 'ի բարձունս մեզ կերակրողիդ» որ միշտ կը կերակրես զմեզ. քու հոգեւոր օրհնութիւնդ մեր վերայ զրկէ. փառք 'ի բարձունս մեզ կերակրողիդ:» Եւ ապա նորէն կ'երգեն. «Շնորհակալ եմք քեզէ, ո՛վ Տէր, որ կերակրեցիր զմեզ քու անմահական սեղանէդ, բաշխելով քու Մարմինդ ու Արիւնդ՝ աշխարհի փրկութիւն և մեր անձերուն կեանք ըլլալու համար:»

Երեւակայեցէք, մի ազնիւ բարեկամի հրաւերն 'ի ճաշ կ'ընդունինք, ամեն պատրաստութեամբ կը մըտնենք ճաշասրահն, կը նստինք դրգալներ ու պատառաքաղներ իրարու կը զարնենք, բայց ամենեւին չենք ուտեր: Եւ 'ի վերջոյ կ'ասենք. «Շնորհակալ ենք, կերակուրներդ աղէկ էին, լաւ կերանք կշտացանք եւ այլն:» Հիմա, այս զեղծում մեր ազգի մէջ այնքան խորապէս արմատացած է որ յիմարութիւն կը լինէր որեւէ եկեղեցականի կողմէ՝ ուղել մէկ հարուածով առաքելական սովորութիւնը վերահաստատել: Այսօր ամեն մեծ քաղաքի մէջ բազմաթիւ քրիստոնէի անուն կրող հայեր կան որք թէեւ յաճախ եկեղեցի կ'երթան, այլ շատ քիչ անգամ կամ ոչ երբէք կը հաղորդուին: Այդ աստիճանի բարեպաշտ երեւիլն իննեւտասներորդ դարու յուսանոր ոգւոյն հակառակ կը գտնեն: Հարցութիւնով կըրցած եմ ստուգել որ շատեր եւս կան որք 'ի ներքուստ քրիստոնէական ոգի կը կրեն, այլ որովհետեւ մէկ անգամ այդ անտարբերութեան մէջ ինկած են, կը դժուարանան բարի սկզբնաւորութիւն մի անել, և

մի քիչ եւս այլոց կարծիքներէն կը վախճան ու կ'ամաչեն:

Ուրեմն զարմանալի չէ որ 'ի սփիւռս Անգղիոյ գլխունող հայ գաղթականութեան մէջ եւս մի համեմատական բաժին ունինք այս ընդհանուր զեղծման և ժամանակիս անտարբերութեան: Ինչպէս յայլ ամենայն իրս, նոյնպէս և այս կէտին մէջ, հնազեալ սխալն զգուշութեամբ և կամաց կամաց պիտի ուղղուի: Առաջին քայլն է որ հասկացողն ինքնին իւր սխալն տեսնէ և ուրիշներու եւս հասկացնէ: Յետ այնու բարի օրինակաւ յառաջ ընթանայ ոչ թէ առաքելական դարու քրիստոնէից պէս ամեն Ս. Պատարագի — թէպէտ և ցանկացողն այս եւս կարող է վայելել առանց օրինական արգելքի, — այլ եկեղեցւոյ գլխաւոր տօներուն, տարին հինգ վեց անգամ հաղորդուի, և իւր ազդեցութեան ներքոյ գտնուող բոլոր անձեր, ընտանիք, զաւակունք եւ այլն. նոյն համոզման բերէ, զայնս առաջ նորդելով 'ի Ս. Սեղան, գայ կայնի իւր Արարչի մօտ պարզերես՝ Սաղմոսերգուի խօսքերով. «Ահա ասիկ ես և մանկունք իմ զոր ետ ինձ Աստուած:» Ճշմարիտ հաւատացեալն պէտք է ամենայն երկշտութիւն և սնոտի ամօթխածութիւն իւրմէ փարատէ յիշելով մեր Փրկչի խօսքեր. «Ձի որ ամօթ համարեսցի զիս և զբանս իմ, զնա և Որդի Մարդոյ յամօթ արասցէ յորժամ գայցէ փառօք իւրովք և Հօր և հրեշտակաց սրբոց:»

Ս. Պատարագի ժամէն դուրս հաղորդուիլն կը նշանակէ թերակատար մասնակցութիւն Ս. Խորհրդոյն, քանի որ մարդ առողջ է եւ հիւանդութիւն չունի: Ս. Հաղորդութիւնն որ եկեղեցւոյ մէջ կը պահուի՝ կը կոչուի Յեճիւն թոշակ, և կը տրուի, կամ պէտք է տրուի, միայն ծանր հիւանդաց որք կարող չեն անձամբ եկեղեցի գնալ և Ս. Պատարագին ներկայ գլա-

նուիլ: Երբեմն նաեւ յանկարծական և ստիպողական պարագայից մէջ, երբ Ս. Պատարագին ներկայ գըտնուիլն անհնարին համարուի, օրինակի համար, յանկարծական ճանապարհորդութեան առթիւ, կրնայ նաեւ առողջաց մատակարարուիլ: Սակայն առանց օրինաւոր պատճառի, գլխաւորաբար ծով չը պահելու համար կամ ուրիշ կերպիւ անձնական հանգստութիւնը չը խանգարելու պատրուակաւ, Յեսիմ թոշակէն հաղորդութիւն տալն որպէս և հաղորդուիլն՝ անկանոնութիւն է և հետեւաբար մեղք է:

Ս. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀԱՅԻՐԻՆ, ԿՆՔԱՀԱՅՐՈՒԹԻՒՆ

Մի երկու խօսք եւս Ս. Մկրտութեան Խորհրդոյն վերայ խօսիլ արժան կը համարիմ:

Մկրտութիւնն Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ անդամացութեան խորհուրդն է որով երախայն «Գնեալ արեամբն Քրիստոսի՝ ի ծառայութենէ մեղաց, ընդունի զորդեգրութիւն Հօրն երկնաւորի, լինիլ ժառանգակից Քրիստոսի, և տաճար Հոգւոյն Սրբոյ:» Մեր Եկեղեցին կը պահանջէ նորածին մանուկն ըստ կարի փութով, ընդհանրապէս ծննդեան ութերորդ օր, ի Ս. Մկրտութիւնն բերել, որովհետեւ Եկեղեցին կ'ուզէ օր յառաջ իւր զաւակներն երկնից արքայութեան ժառանգներ գրել, զի մի գուցէ, ի դէպս յանկարծական մահու, այդ Ս. Խորհուրդէն զրկուին: Այլ քանզի դեռատի մանկունք պէտք եղած հասկացողութիւնը չունին որ այդ ահաւոր Խորհրդոյ նշանակութիւնն իմանան և դորա պատասխանատուութիւն իւրեանց վերայ առնուն, Եկեղեցին մի արժանաւոր խնամակալ կը հաստատէ, մանկան ծնողներէն զատ, որ Կնիսիայի անուամբ մկրտեալ մանկան կողմանէ քրիստոնէական կենաց և

վարուց պատասխանատուութիւն յանձն կ'առնու, այսինքն, կ'ընդունի իւր հոգեւոր խնամոց յանձնուած մանուկն կրթել քրիստոնէական օրինաց համեմատ, և նորա վարուց ու բարուց վրայ հսկել մինչև նորա յարբուսն հասնիլն, երբ մանուկն ինքնին կարենայ այլ եւս լիովին ըմբռնել այն ուխտ ու պատասխանատուութիւնն որ իւր կողմանէ եղաւ առաջի Ս. Աւագանին կնքահօր բերանով:

Եկեղեցին մեծ իմաստութեամբ մանկան ծնողաց օգնական կը կարգէ մի այլ անձ — Կնքահայրը. որովհետեւ ծնողները կրնան լինիլ անարժան կամ տգէտ ու անուս անձինք: Ուստի կը հետեւի որ մի այնպիսի անձն պէտք է կնքահայր ընտրուի որ իւր գիտութեամբ, քրիստոնէական հաւատովն ու առաքինասէր վարուքն արժանաւոր առաջնորդ և երաշխաւոր հանդիսանալ կարենայ մկրտեալ մանկան:

Այսու հանդերձ ձեռնհաս ծնողք չը պիտի կարծեն թէ իւրեանք որեւէ պատասխանատուութենէ զերծ են. իւրեանք եւս պարտին իւրեանց կարողութեան չափ կնքահօրը աջակցիլ և իւրեանց զաւակի գլխաւորապէս քրիստոնէավայել կրթութեան համար հոգ տանիլ:

Այս գեղեցիկ սովորութեան և օրինաց դէմ դործուած զեղծումն եւս, կարող եմ ասել, մեր ազգի և Եկեղեցւոյ զաւակաց համար աղետալի եղած է: Կնքահայրութիւնն մեր մէջ այսօր որեւէ նշանակութիւն չունեցող, անպատասխանատու, բարեկամական մտերմութիւն մի է: Կնքահայր կը ներկայացունեն մի անհաւատ կամ անտարբեր քրիստոնեայ, և մինչև իսկ մի այլադաւան օտարական (դուն ուրեք հեթանոս): Ոչ սակաւ կնքահայրութեան պաշտօն կը վարէ նաեւ մի դեռատի տղայ որ ինքն տակաւին կնքահայրի խնամոց ներքոյ լինելու է, և դեռ ոչ իմացական կարողութիւնն ունի քրիստոնէական հաւատն ըմբռնելու համար, և ոչ այն

պատասխանատուութեան նշանակութիւնը գիտէ որ ի դիմաց իւր գիրկը գտնուող մանկան իւր վերայ կ'առնուի: Մէկ խօսքով «կոյր կուրի առաջնորդէ:»

Ո՛վ ծնողներ և կնքահայրեր, որ շատ անգամ ձեր զաւակաց ու սաների բաղնիքներէն կը պարծիք, մեր Եկեղեցւոյ Մաշտոցը ձեռք բերէք, և երբեմն կիրակի օրեր և ուրիշ ազատ ժամերնուդ կարդացէ՛ք այդ սուրբ գիրք և իմացէ՛ք մեր Եկեղեցւոյ անդամակցութեան պայմաններ: Եսէք ի՛նչ կարեւոր պարտքեր ունիք կատարելու ձեր և ձերայնոց յաւիտենական երջանկութեան համար: Դուք նոյնքան իրաւունք և պարտիք ունիք գիտնալու մեր Եկեղեցւոյ օրէնքներ որքան բարձրագոյն կղերիկոսն: Մենք հայերս յաճախ կը պարծինք թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին ժողովրդական եկեղեցի մի է. սակայն աշխարհական դասէն հարիւրին քանի՞նք մեր կրօնի տարրական վարդապետութիւնները գիտեն, կամ մեր Եկեղեցւոյ պաշտօնական գիրքերու — Ժամագրոց, Մաշտոցի և Ս. Դրոց — բովանդակութեան հետ ծանօթ են: Կամ աւելի լաւ ուստի՞ պիտի սովորած լինին այս բաներ, քանի որ ոչ դպրոցաց մէջ կանոնաւորապէս կ'աւանդուին, ոչ եւս ծնողք և կնքահայրք ըստ բաւականին փոյթ կը տանին այսպիսի իրաց գիտութեան եւ դաստանդութեան:

Եթէ խորհելու լինինք թէ ի՛նչ մեծ շնորհ և ողորմութիւն ցոյց կը տայ մեզ Աստուած, երբ նա մեզ զաւակ ու շառաւիղ կը պարգեւէ: Չենք կարող քրիստոնէական ջերմ հաւատ ունենալ, եթէ այսպիսի մեծամեծ բարեաց համար մեր երախտագիտութեան զգացումներ չ'արտայայտենք Եկեղեցւոյ սահմանեալ ճանապարհաւ և կարգադրութեամբ օրհնել տալով մանկան ծնունդը և որոշեալ ժամանակին Ս. Եկեղեցի տանելով և մկրտել տալով, և Քառասնօրեայ կարգն եւս անխափան կատարելով:

ԿԱՐԳ ՔԱՌԱՍՆՕՐԵԱՅ ԸՆԾԱՅՄԱՆ

Քառասունքի կարգն այն է զոր Աստուած Իսրայէլեան ազգի մէջ հաստատեց և Տէրն մեր իւր իսկ օրինակաւն նուիրագործելով վերահաստատեց: Կը կարգամբ Ղուկասու Աւետարանին մէջ. «Եւ իբրեւ լցան աւուրք սրբութեան նոցա ըստ օրինացն Մովսիսի, ածին զնա յերուսաղէմ յանդիման առնել Տեառն:»

Այս Ս. կարգ երկու նշանակութիւն ունի: Առաջին մօր կողմանէ գոհութիւն առ Աստուած որ ծնեալ բերութեան ծանր վտանգներէն ազատուած է և իւր առողջութիւն վերահաստատած, և այժմ զկնի քառասուն աւուրց առաջին անգամ կը մտնէ Աստուծոյ Տաճարը սրբուելու համար. ուստի և քահանայն կաղօթէ վասն նորա. «Ի բաց լուա զաղտ մարմնոյ և զբիծ հոգւոյ սորա:» Ինչքա՞ն մայրեր կ'ընկճին ծնեալ բերութեան ցաւոց ներքոյ և կը մեռնին կամ երկարատեւ հիւանդութեանց կ'ենթարկուին: Ապա որքան ապերախ պիտի համարուի այն մայրն որ այս բոլոր վտանգներէ ազատուած, մահուան ձեռքէն ճողոպրած, ուրախ զուարթ կը չըլի, կը զմայլի ու կը հրճուի իւր նորածին զաւակի վերայ, սակայն չի խորհիր կամ փոյթ չի տանիր քառօրե ժամու չափ Աստուծոյ Տաճարը մըտնել և այս անգին բարեաց համար գոհութիւն մատուցանել առ Պարգեւողն ամենայն բարեաց: Այս եւս գիտնալու է որ ըստ եկեղեցական օրինաց մի ծնեալական կին առանց քառասնօրեայ սրբութեան կարգը կատարելու չը պիտի եկեղեցական սրբազան պաշտամանց մասնակցի, կամ Ս. Պատարագին ներկայ գտնուի կամ հաղորդութեան եւայլն. և տակաւին շատ տեղեր ուր եկեղեցւոյ աւանդութիւնը բարեխղճութեամբ կը պահուի, մայրեր մեծաւ երկիւղածութեամբ կը յար-

գեն այս օրէնք և զկնի որդեծնութեան առաջին եկեղեցի գնալն կը լինի իւրեանց քառասնօրեայ սրբութեան և ընծայման առթիւ :

Երկրորդ նշանակութիւնն է — նորածին զաւակն, ըստ օրինի Տեառն, ընծայել Աստուծոյ : Երբ Իսրայէլացւոց պատճառաւ Աստուած ընդհանուր պատուհաս զրկեց Եգիպտոսի վերայ, եգիպտացւոց բոլոր անդրանիկ զաւակները կոտորելով և իւր ընտրեալ ժողովուրդն այդ սոսկալի պատուհասէն զերծ պահելով, նա պահանջեց որ Իսրայէլացիք 'ի նշան երախտագիտութեան և յանմոռաց յիշատակ աստուածային սիրոյ, իւրեանց արու անդրանիկ զաւակներ ընծայեն 'ի սպասաւորութիւն Տաճարի : « Ամենայն արու որ բանայ զարգանդ՝ սուրբ Տեառն կոչեսցի : » Այս անդրանիկներն էին որ Իսրայէլացւոց քառասնամեայ թափառման միջոցին ըստ մեծի մասին հոգեւոր պաշտօն կը կատարէին : Այլ հետզհետէ ժողովրդեան բազմանալու և այլ անպատեհութեանց պատճառաւ հրէից հոգեւորականք կամ քահանայք միայն Ղեւտական ցեղէն ընտրուեցան : Բայց այս ընծայման աւանդութիւնը շարունակուեցաւ : Միայն այս տարբերութեամբ որ մանուկն Աստուծոյ ընծայելէն վերջ՝ վերստին կը փրկանաւորէին, այսինքն, յետոյ կը գնէին « ըստ ասացելոյն յօրէնսն Տեառն, զոյգս տառակաց, կամ երկուս ձագս աղաւնեաց » նուիրելով Տաճարին, իւրեանց զաւակը նորէն կ'առնէին տուն կը տանէին : Մանուկն Յիսուս միեւնոյն մօտք Տաճար տառուեցաւ և Սիմէոն ծերունւոյն ձեռք ընծայուեցաւ :

Մեր եկեղեցին այս օրէնք և բարի սովորութիւն ոչ թէ միայն անդրանիկ արու զաւակի, այլ բոլոր զաւակաց վերայ տարածեց, որովհետեւ Նոր Ուխտի մանկունքս մի « սուրբ ազգ » կը կազմենք և ամեն ոք առհասարակ որ յանուն Ս. Երրորդութեան մկրտեալ է՝

նուիրեալ է 'ի սպասաւորութիւն և 'ի ծառայութիւն Բարձրելոյն . զի Յիսուս Քրիստոս « սիրեաց զմեզ, և ելոյժ զկապանս մեղաց մերոց արեամբն իւրով և արար զմեզ թագաւորս և քահանայս Աստուծոյ և Հօր իւրոյ : »

Աստ նորէն կը կրկնեմ, ո՛րքան քարասիրտ լինելու է մի մայր որ սրտի իրական գոհունակութիւն չի զգար իւր առողջ ու խնդադին մանկան վերայ, մինչ բազմութիւ մանուկներ ծնուելէն քիչ վերջ կը մեռնին կամ անդէն մեռեալ կը ծնանին, և ինքզինքն և իւր տուն այն հաճոյքէն ու օրհնութենէն կը զրկէ զոր Գառասունքի աղօթքն կ'ընծայէ, երբ քահանայն մանուկը գիրկն առած առաջի Ս. Սեղանոյ կ'աղերսէ . « Աղաչեմք և խնդրեմք 'ի քէն, պահեա՛ զտղայս զայս, և աճեցո՛ չնորհօք անտեսանելի զօրութեամբ քով : »

ԲԱՐԵՒՍՈՒԹԵԱՆ ԱՂՈԹՔ ՎԱՍՆ ԿԵՆԴԱՆԵԱՑ ԵՒ ՀԱՆԳՈՒՑԵԼՈՑ

Հասարակաց Աղօթից մէջ կարեւոր տեղ կը բռնէ բարեխօսութեան աղօթքներն վասն ընդհանուր որպէս և մասնաւոր պարագայից կենդանեաց եւ հանգուցելոց : Սարկաւագի արտասանած քարոզներն կը ծանուցանեն թէ որպիսի՛ պարագայից համար աղօթելու ենք, և շատ անգամ կը յիշեցնեն մեզ մերայնոց հոգեւոր և մարմնաւոր պէտքերն որոց համար մենք աղօթելու կը կոչուինք : Օրինակի համար, Ասաացումբ ըստ ինքեան առ Աստուած ուղղեալ աղօթք չէ, այլ յորդոր առ ժողովուրդն որ այս ինչ և այն ինչ պարագայից համար աղօթենք : Սարկաւագը պարագայն կը յիշեցնէ և մենք պիտի աւելցնենք մեր մասնաւոր պէտքը

և երգենք «Տէր ողորմես» : Երբ նա կը ծանուցանէ «Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի,» մենք պարտինք լռելեայն աւելցնել, եթէ պէտքը կը զգամք, մանաւանդ «այս կամ այն երկրի» : Երբ Վասն Եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, քահանայից, սարկաւազաց, թագաւորաց և իշխանաց աղօթելու կը կոչուիմք, պէտք է լռելեայն աւելցնել այս կամ այն մասնաւոր անուն որ մեր կարծեօք Աստուծոյ մասնաւոր ողորմութեան պէտք ունի : Երբ կը լսենք Վասն ճանապարհորդաց, նաւորդաց, հիւանդաց և վշտացելոյ՝ մեր մասնաւոր մերձակայք և բարեկամք պէտք է յիշուին որք այդպիսի վտանգից մէջ գտնուելով՝ Աստուծոյ օգնութեան կարօտ են : Երբ կը լսենք «Վասն հոգւոցն հանգուցելոց,» քարասիրտ կամ թերահաւատ պիտի լինիմք եթէ չը յիշենք մեր սիրելիներ որք իւրեանց կենդանութեան ժամանակ որ և է կերպիւ մեր վերայ երախտիք ունեցան կամ սէր ցոյց տուին :

Մենք կը հաւատանք որ Քրիստոսի Եկեղեցին իւր բոլոր բաժանումներովն և ճիւղերովն հանդերձ՝ մի է և միացեալ է Քրիստոսի հետ «ուր և կարգան զանուն Տեառն սրբութեամբ» : Այս ասել կուզենք երբ կը դաւանիմք. «Հաւատամք 'ի մի միայն ընդհանրական և Առաքելական Ս. Եկեղեցի» : Այս միութիւնը կայ ոչ թէ միայն կենդանեաց մէջ, աշխարհիս վերայ գտնուող քրիստոնէից — Զինուորեալ Եկեղեցւոյ մէջ, այլ նաեւ 'ի մէջ մեր և «հոգւոցն հանգուցելոց որք ճշմարիտ և ուղիղ հաւատով 'ի Քրիստոս ննջեցին,» այսինքն, Յաղթական Եկեղեցւոյ մէջ կը գտնուին : Ուստի ինչպէս որ կը հաւատանք թէ յաստեացս փոխուած և «յօթեալնս արդարոց,» Աստուծոյ փառքը վայելող մեր բարեկամներ — սուրբերը կ'աղօթեն մեզ համար և կը բարեխօսեն առ Աստուած, մենք եւս այդ միութիւնը լրացնե-

լով՝ պարտիմք փոխադարձաբար աղօթել վասն նոցա ինչպէս կ'աղօթենք վասն կենդանեաց :

Այսպիսի բարեխօսութեան աղօթք մասնաւոր կերպիւ Ս. Պատարագի միջոցին կը մատուցուի «առաջի անմահ Գառին Աստուծոյ,» և Պատարագամատոյցի մէջ այլեւայլ տեղեր կան ուր ժողովրդեան մասնաւոր խնդրուածներ կրնայ աւելցնել պատարագիչ քահանայն ըստ խնդրանաց ժողովրդեան :

Ուրեմն, բարի՛ քրիստոնեայ, եթէ ունիս մի հիւանդ բարեկամ, հեռաւոր ճանապարհորդ, որեւէ կերպիւ վշտագնեալ մէկն՝ մխիթարութեան կարօտ, կամ այնպիսի ոք որ կը հաւատաս թէ միայն Աստուծոյ ողորմութեան կը կարօտի իւր հոգեւոր կամ մարմնաւոր տառապանքէն ազատուելու, կամ հոգեւոր կամ մարմնաւոր շնորհք ընդունելու, քո նուիրական պարտքն է քահանային իմացնել և խնդրել որ յիշէ զնա կամ զնոսա առաջի Ս. Պատարագի : Նոյնպէս հանգուցեալ ազգականացդ համար աղօթել և աղօթք մատուցանել տալ՝ քո նուիրական պարտքն է : Մեր Եկեղեցին տարւոյն մէջ մի քանի օրեր որոշած է իբրեւ օր յիշատակի մեռելոց, երբ հանգուցելոյն ազգականք գերեզման կ'երթան քահանայի հետ, և այնտեղ մասնաւոր կերպով կ'աղօթեն իւրաքանչիւր հանգուցելոյն համար :

Բարեխօսութեան այս սիրոյ պարտքն որչափ օգուտ է նոցա որոց համար կ'աղօթենք՝ նոյնքան մեզ աղօթողացս համար : Առանց մեր աղօթքին եւս կարող է Աստուած իւր բարեբարութիւնները ցոյց տալ և իւր արարածոցը ողորմիլ : Բայց այս հոգեւոր կրթութիւնը մեր հաւատն առ Աստուած առաւել եւս կը զօրացնէ և մեր սէր առ ընկերս առաւել եւս ցոյց տուած կը լինիմք նոցա համար աղօթելով :

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

Գաղթական ժողովրդեան ամենակարեւոր և միանգամայն ամենադժուարին խնդիրն է ամուսնութեան խնդիր, այսինքն, երբ հայ երիտասարդք, իւրեանց գաղթականութեան սակաւաթիւ լինելուն պատճառաւ, յարմար հայազգի ամուսին ընտրել չը կարենալով, օտարաց հետ կը խնամանան։ Զուտ կրօնական տեսակէտով մեր եկեղեցին որեւէ արգելք չի դնել այսպիսի խառն ամուսնութեանց, և ոչ իսկ անհրաժեշտ կը համարի որ օտար կողմը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դաւանութիւն ընդունի, մանաւանդ որ այդ առթիւ եղած դաւանափոխութեանց հարիւրին իննսուն և ինն միայն կեղծաւորութեան կամ առժամապէս դժուարութենէ ազատելու նպատակաւ և ոչ ներքին համոզմամբ տեղի կ'ունենան։ Այսպիսի ամուսնութեանց մեծագոյն փաստ ազգութեանը կը հասնի։ Վասն զի մի բուն գաղթական ժողովուրդ չի կարող պէտք եղած բարոյական հայկական ազդեցութիւնը ներգործել օտարին վերայ, իւր հայրենեաց մէջ, կամ այդ օտարէն ծնուած զաւակաց վերայ։ Մենք փորձով գիտենք թէ ինչքան դժուարին է նոյն իսկ բոլորովին հայ ծնողաց զաւակներ, որ օտարութեան մէջ կը ծնանին, հայ ազգային զգացումներով մեծցնել։ Ո՛ր մնաց երբ ծնողներէն մին օտարազգի է։ Մեզմէ շատ աւելի զօրաւոր և քաղաքակիրթ ազգի գաղթականք — զոր օրինակ, Անգղիացիք 'ի Գաղղիա, Գերմանացիք յԱնգղիա եւայլն, — բնական բերմամբ կ'օտարանան իւրեանց պանդխտութեան մէջ, մանաւանդ երբ ծնողներէն մին օտար լինի։ Ուստի մեր օտարացեալ զաւակաց վերայ չը պիտի զարմանանք, և չը պիտի կարծենք թէ միայն հայն է օտարասէր։

Ամուսնական խնդրոյն այս հայեացքն աւելի ընկե-

րային և ազգային լինելով, կը թողում որոց կը պատկանի այդպիսի խնդրոց լուծում։ Իմ հայեացքը կրօնական է, և խօսքս ոչ այնքան տեղւոյս ներկայ գաղթականաց կը պատկանի որքան ընդհանրապէս այնպիսի վիճակի մէջ գտնուողներին, և մանաւանդ ապագայ սերունդին սպառնացող վտանգներին։ Որքան որ մեր եկեղեցւոյ ոգւոյն ուղղակի հակառակ չէ խառն ամուսնութիւն, այնու հանգերձ կարող է անուղղակի կերպիւ փաստաբեր լինիլ։

Քրիստոնէութիւնը մի սոսկ տեսական դրութիւն չէ զոր մարդիկ իւրեանց մտաց մէջ կարենան պահել, առանց յայտնելու կամ 'ի հանգէս ածելու։ Նա մի կրօն է որ պէտք է մեր ամբողջ կեանքը կազմէ ու յարգարէ, մեր վարուց ու բարուց ուղղութիւն տայ, և ամենուրեք և ամեն ժամանակ, թէ մեր առտնին պարագայից մէջ և թէ արտաքին զբաղմանց միջոցին, փայլի և լուսաւորէ։ Նորա յաւիտենական ճշմարտութիւնը պիտի երեւայ մասնաւորապէս մեր ընտանեկան յարկի ներքոյ։ Ամբողջ ընտանիքը պէտք է միասին և միակրօն աղօթեն և խօսին ու խորհրդակցին սրբազան առարկայից վերայ, Աստուծոյ սքանչելեաց և ողորմութեան վերայ։

Ծնողք ամենէն աւելի իւրեանց համերաշխ կրօնասիրութեան բարի օրինակաւն պիտի տպաւորեն իւրեանց զաւակաց սիրտերու մէջ կրօնի սէրն։ և միայն այսպիսի կրօնական համերաշխութիւն ունեցող ծնողք կարող են իւրեանց զաւակներ կրօնի և առաքինութեան շաւիղովը մեծցնել։ Բայց երբ հայրն այսպէս կը խորհի, մայրն այնպէս, երբ հայրն մէկ եկեղեցի կ'երթայ, մայրն մի ուրիշ, հայրն այսպէս կը խրատէ, մայրն այնպէս, խեղճ մանուկն սկիզբէն կը շուարի, այլ 'ի վերջոյ կ'ապաստանի կրօնական անտարբերութեան մէջ, ոչ

հօր կրօնը ոչ մօրը իւր համար որեւէ նշանակութիւն կ'ունենայ, և կրօնապէս անտարբեր մեծցող մարդն ազգապէս և այլ ամենայն իւրք անտարբեր մարդ կը դառնայ: Այսպիսի անտարբեր հայ մի, ինչքան մեծ ու անուանի մարդ եւս լինի, դարձեալ կորսուած է հայ ազգի և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ անդամակցութենէ:

Գաղթական հայոց օտարաց հետ խնամանակու ֆնասակար հետեւանքն անխուսափելի և անդարմանելի է: Ոչինչ նշանակութիւն չունի թէ Ս. Պատկ հայ քահանայի ձեռքով կատարուեր է, կամ զաւակներն Հայոց եկեղեցւոյ մէջ մկրտուեր են: Մի ահագին գետի հոսանքին բահով դէմ գնելն անկարելի է. միակ ապահով ճանապարհն է գրեզ այդ հոսանքէն հեռի պահել: Եթէ կ'ուզես հայ մնալ և զաւակներդ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ պահել, և հայ ազգին արժանաւոր և հաւատարիմ սերունդ հասցնել, գրեզ բացարձակապէս օտար և խառն ամուսնութենէ հեռու պահէ:

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ

«Աստուած, ականջօք մերովք լուաք, զոր հարքն մեր պատմեցին մեզ, զգործն զոր գործեցեր յաւուրս նոցա, յաւուրսն առաջինս:» Դաւիթ մարգարէ այս Սաղմոսին մէջ Իսրայէլեան ազգի նոր սերունդի կողմանէ կը խօսի, որք երախտագիտութեամբ կը յիշեն այն դաստիարակութիւն զոր նոքա իւրեանց ծնողներէն և նախորդներէն ընդունած են 'ի մասին այն գործոց «զոր գործեաց Աստուած յաւուրս նոցա, յաւուրսն առաջինս:» Մէկ խօսքով նոր սերունդն երախտապարտ կը զգայ որ իւրեանց հայրեր ու մայրեր խնամք տարեր

են իւրեանց զաւակաց մտաց և սրտից վերայ դրոշմել Աստուածային կրօնի և Մովսիսական օրինաց գլխաւոր և էական ճշմարտութիւններն:

Արդեօք ներկայ ժամանակի հայ հայրերէն և մայրերէն քանի՞սն կարեն խղճի մտօք խոստովանիլ թէ Աստուածային կրօնի և իւրեանց մայրենի եկեղեցւոյ ճշմարտութիւններ աւանդած լինին իւրեանց զաւակներուն: Կամ՝ այդ հայ զաւակներէն քանիսն պիտի կարենան այժմ կամ ապագային՝ Սաղմոսերգուի խօսքերով գոչել. «Աստուած, ականջօք մերովք լուաք, զոր հարքն մեր պատմեցին մեզ:» Աւա՛ղ, գիտե՛մ դէպքեր (Անգղիայէն դուրս) երբ ծնողք ոչ թէ միայն իւրեանց զաւակաց կրօնական դաստիարակութեան համար փոյթ չեն տարեր, այլ նաեւ բացարձակ արգելք յարուցած են, և ամէն կերպիւ ջանացեր են զնոսա ըստ կարի հեռու պահել կրօնական ազդեցութենէ, աստուածսիրութեան հօւրը շիջուցեր են իւրեանց զաւակաց անմեղ սիրտերէն, և փոխարէն՝ իւրեանց աներկիւղած ընթացքով և օրինակաւ՝ անտարբերութիւն և գործնական անկրօնութիւն սորվեցուցեր են: Եթէ ոչ ո՞ր է այն կրօնական նախանձախնդրութիւն որով մեր հին պատմութեան իւրաքանչիւր էջը օծուած է. մի կրօնասիրութիւն որ ոչ թէ միայն եկեղեցականաց մէջ կ'երեւէր, այլ ամբողջ ազգի կենացն ուղղութիւն կը տար, և երբեմնակի կը ցոլար միութեան այն հզօր ոգին զոր միայն քրիստոնէական սէրը կրնայ յառաջ բերել, ի՞նչ է պատճառն որ ներկայ դարու երիտասարդ դասն ինքզինքն ազատ կը կացուցանէ Քրիստոսի քաղցր լուծէն և իւր նախնեաց աստուածապաշտութենէն, եթէ ոչ այն՝ որ նոցա հայրեր փոյթ չը տարին պատմել նոցա զգործն զոր գործեաց Աստուած յաւուրս նոցա:»

ԾՆՈՂԱՅ ՊԱՐՏԻՔ ԱՌ ԶԱԽԱԿՈՒՆՍ ԻՐԻՆԱՆՑ

Երբ Աստուած մի մարգու զաւակ կը պարգեւէ, զայն մի մեծ և ծանր պատասխանատուութեան կ'ենթարկէ: Որքան մի հայր իւր զաւակի մարմնաւոր առողջութեան հոգ տանելու պարտական է, առաւել եւս նորա հոգւոյ փրկութեան և յաւիտենական կենաց համար փոյթ տանել պարտի: Վասն զի հոգւոյ փրկութիւն և յաւիտենական կեանք այս աշխարհի վերայ անցուցած կենցաղավարութենէ կախուած են: Ի զո՛ւր կ'աշխատինք մեր զաւակաց ամեն տեսակ երկրաւոր բարիքներ ընձեռել, եթէ բարեաց ամենապատուական և ամենէն անհրաժեշտն, այսինքն, սէր կրօնի և երկրւղածութիւն հեռու կը պահենք 'ի նոցանէ:

Սոյլմոն թագաւորի իմաստութիւն ոչ թէ միայն կրօնի և աստուած պաշտութեան մէջ կը փայլէր, այլ նաեւ աշխարհային իրաց մէջ իւր ժամանակակցաց ամենուն հիացում և զարմանք կը պատճառէր: Իբրեւ դատաւոր, դիւանագետ, հրամանատար, ճարտարապետ, գիտնական և այլն՝ և իւր այս բազմակողմանի հմտութեան և հանճարոյ գաղտնիքն աւանգած է Առակաց գրքի սկիզբն՝ ասելով. «Սկիզբն իմաստութեան երկրւղծեալն»: Այս մեծ և իմաստուն թագաւորն, քանի որ «երկրւղծեալն» իւր սրտի մէջ ունէր, ճոխացաւ ու զարգացաւ և արեգական պէս փայլեցաւ 'ի վերայ երկրի: Այլ երբ այդ աստուածային երկրւղծ իւր սրտէն հեռացոյց և ամպարչտութեան ճանապարհ ընտրեց, ինկաւ և իւր հետ ունեցած բոլոր ճոխութիւն և փառք ու մեծութիւն:

Ինչքան հայրեր մեր ազգի մէջ չարաչար յուսաւրէպ եղած են իւրեանց զաւակներէն: Ինչպէս նորա կը յուսային 'ի փոխարէն երկարամեայ զգուշա-

ւոր մարմնաւոր խնամոց, բազմածախ դաստիարակութեան յայլեւայլ գիտութիւնս և 'ի լեզուս՝ բարձրագոյն դպրոցաց մէջ, խոնարհ ու համեստ և առաքինի զաւակներ ունենալ՝ ծնողաց փառք ու պարծանք բերող, 'ի վերջոյ տեսած են իւրեանց առջիւ մոլի և արբշիռ ու անառակ երիտասարդներ, որք որեւէ իւր օգտակար չը լինելէ զատ, անպատուութիւն և նախատինք եւս բերած են իւրեանց ալեւորեալ ծնողաց գըլուխն: Ուրեմն արժանի են հայրեր յուսաւրէպ լինելու, և իւրեանց արժանեաց պատժոյն մէկ մասն կրելու յայսմ աշխարհի: Այն հայրեր որք կը զլանան պատմել որդւոց իւրեանց «զամենայն գործսն զոր գործեաց Աստուած յաւուրս նոցա», և որք կը զրկեն իւրեանց զաւակներ կրօնի և երկրւղածութեան կրթութենէ, յորմէ անբաժան է բարոյական կրթութիւն:

ՏԵՂԻՈՅՍ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴԻՆ ՍՊԱՌՆԱՅՈՂ ՎՏԱՆԳՆ

Մասնաւորելով խօսքս տեղւոյս փոքրիկ գաղթականութեան վերայ, ուրախալի է տեսնել հայ ընտանեաց օրըստօրէ աճիլն և տակաւ առ տակաւ մի նոր սերունդի յառաջ գալն: Սակայն այստեղ ծնունդ և մեծցող հայ երիտասարդաց ազգային ոգիէն օտարանալու, Եկեղեցւոյ ազգեցութենէն և կրօնի ու առանքինի վարուց ճանապարհէն շեղելու փորձութիւնը շատ աւելի մեծ է քան թէ 'ի հայրենիս և 'ի բնագաւառս մեր:

Հայ մանուկն աչքը կը բանայ եւրոպական ճոխութեան ու յառաջդիմութեան մէջ, տեղական լեզուն կը լինի իւր բնական, աւելի ընտանի քան զիւր մայրենի բարբառ: Իւր եւրոպացի դասակիցներէն վար չը մնալու փութալանութեամբ, որում բնականաբար կը հա-

մաճայնին ծնողք, շատ հոգ չի տանիր իւր մայրենի լեզուի գիտութեան. մանաւանդ որ շրջապատող պարագայից շնորհիւ՝ ոչ իւր տոհմային լեզուն, ոչ իւր ազգի պատմութիւնը կը ներշնչէ այն հրապոյրն՝ զոր իւր երկրորդ հայրենեաց լեզուն ու գրականութիւն կը ներշնչեն: Լեզուի անգիտութեան պատճառաւ Հայաստանեայց եկեղեցին կը մնայ նորա համար առանց որեւէ նշանակութեան. մի մեռեալ հաստատութիւն որ ո՛չ ներքին և ոչ արտաքին հրապոյր կամ ոգեւորութիւն ունի: Միւս կողմանէ եւս հայ լինելու գիտակցութեամբն և թերեւս ծնողաց ազդարարութեամբն, ուրիշ օտար եկեղեցեաց կրօնական ազդեցութենէ ևս ինքզինքն հեռու պահելով, կը մնայ առանց կրօնի և առանց կրօնի հոգեշահ ազդեցութեան:

Քա՛ւ լիցի ինձ չարագուշակ լինել սիրեցեալ հօտիս նոր սերունդի նկատմամբ: Հոգեբանական ընթացքն է այս՝ գտնուող պարագայից. և ինչպէս առողջաբանական տեսակէտով լաւ է գիտնալ որ խոնաւուտ ու գէշ օդի մէջ ապրին, անսնունդ կամ փաստկար կերակուր ուտելն՝ բնականաբար հիւանդութիւն և մարմնաւոր ապերժանկութիւն յառաջ կը բերէ, նոյնպէս գիտնալու է բարոյական և հոգեւոր հիւանդութեանց պատճառներն ու վտանգներն որպէս զի ժամանակին նոցա առաջն առնուի:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆՔ

Ոմանք այս չարեաց առաջն առնելու համար մի այնպիսի միջոց կ'առաջարկեն որ միայն շատ հարուստներին կը յարմարի: Կ'առաջարկեն որ երբ զաւակը բաւականին մեծնայ, մի քանի տարի իւր հայրենիքը շրջկուի որպէս զի այնտեղ դպրոց երթալով իւր լեզուի ու կրօնի մէջ պէտք եղած կրթութիւնն ստանայ: Բայց մի

հայ մանուկ մինչեւ հայրենիք գնալու ժամանակ կրնայ այն աստիճան օտարանալ և նորա անմշակ հոգին այն աստիճան կարծրանալ, որ մի քանի տարւոյ հայրենեաց նոյն իսկ ամենաբարձր հաստատութեանց մէջ ստացած կրթութիւնն կարող է ապարդիւն մնալ, գէթ 'ի մասին կրօնի: Այս առաջարկութեան անբաւականութենէ զատ, մտածելու ենք որ այժմ Մանչէսթրի մէջ ունինք նաեւ մի միջին դասակարգ, որոց համար այսպիսի երկար և սուղ ճանապարհորդութիւն շատ ծանր՝ գուցէ և անկարելի լինի: Նաեւ մտածելու է որ վերջին տարիներս սկսած ենք մի աղքատիկ դասակարգ եւս ունենալ, որոց համար այդպիսի խորհուրդ բացարձակապէս անհնար է:

Միակ յուսալի և դիւրաւ գործադրելի դրութիւնը կը թուի լինել Ս. Հոգի եկեղեցւոյս հովանաւորութեան ներքոյ ունենալ մի ազգային դպրոց, յորում շարաթական մի քանի անգամ գաղթականութեանս մանուկներ հաւաքուին և ազգային լեզուի, պատմութեան և կրօնի ուսումնս ստանան հմուտ և երկիւղած դասատուի ձեռամբ: Դառաւանդութեան օրեր և ժամեր կրնան այնպէս որոշուիլ ու կարգադրուիլ, որ մանուկներ կարենան անխափան յաճախել նաեւ անգլիական դպրոցներ ուրիշ գիտութեանց համար:

Այս կերպիւ ստացած կրթութիւն հարկաւ տարրական կը լինի, բայց այն առաւելութիւնը կ'ունենայ որ 'ի մանկութենէ աւանդուելով՝ խոր արմատ կը ձգէ նոցա մտաց մէջ և զօրաւոր պատուար կը հանդիսանայ օտար փորձութեանց դէմ: Յետ այնու եթէ ծնողներէն ոմանք փափագ ու միջոց ունենան իւրեանց զաւակներ 'ի հայրենիս բարձրագոյն հայ դպրոցներ զրկելու, մանուկներ արդէն փոքր 'ի շատէ պատրաստուած կը լինին, և իւրեանց ուղեւորութիւն աւելի օգտակար կը լինի:

« ՍԻՐԵՍՅԵՍ ԶԸՆԿԵՐ ՔՈ ԻՐԵՒ ԶԱՆՁՆ ՔՈ. »

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՕՐԻՆԱԿ

Դառնամք այժմ աստուածային երկրորդ պատուիրանին, այն է՝ «Սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ զանձն քո.» Տէրն մեր որ աստուածային պատուիրաններն այս երկու մեծ ճիւղերուն բաժանեց, Իւր անձին օրինակաւն եւս ցոյց տուաւ թէ ի՞նչպէս պարտինք կատարել զայնս։ Այն որ օրինաց եւ վարուց ամենաբարձր կատարելութիւն կը քարոզէր, որ ընկերին՝ «յիմար՝ կամ՝ մորոս» անուանարկէն, նորա դէմ քէն պահէն կամ նորա զայրոյթը գրգռելն, նոյնքան դատապարտելի կը հռչակէ որքան նոյն իսկ սպանութիւն, որովհետեւ այս վերջինը նախասացեալ յոռի զգացմանց արդիւնք է, նոյն երկնաւոր վարդապետն գործով կատարեց այս խիստ օրինաց ամբողջութիւնն, Իւր ամբողջ կեանքը նուիրելով յօգուտ մարդկային ազգի, նախ անհատաբար Իսրայէլի ժողովրդեան ու ազգի մէջ, և ապա ընդհանուր աշխարհի։

Անկարելի է չը զգածուիլ Քրիստոսի հայրենասիրութեան վերայ երբ կը կարդանք այն սարսեցողիչ բացագանչութիւն. «Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, որ կոտորէիր զմարգարէսն և քարկոծ առնէիր զառաքեալսն առ քեզ. քանիցս անգամ կամեցայ ժողովել զմանկունս քո զոր օրինակ ժողովէ հաւ զձագս իւր ընդ թեւովք, և ոչ կամեցարուք։» Կամ երբ Խաչն ուսին ՚ի Գողգոթա կը բարձրանայ որպէս զի մատուցանէ այն մեծ Պատարագն ՚ի փրկութիւն ազգի մարդկան՝ զոր նա այնքան սիրած էր, բարեպաշտ կիներ ողբալով կը հետեւէին նմա, կը դառնայ և կ'ասէ. «Դստերք Երուսաղէմի, մի լայք ՚ի վերայ իմ, այլ լացէք ՚ի վերայ անձանց և որդւոց ձերոց.» Իբր թէ ասել կ'ուզէ. «Իմ

մահս թող ձեզ չը վրդովէ, ձեր օգտի համար է, դուք ողբացէք Հրէից քարասիրտ ազգի վերայ որոյ ապագայ թշուառութիւն մարգարէաբար կը տեսնեմ և որոյ համար ես եւս անդադար ողբացի ու հառաչեցի։» —

Արդարեւ հոգեւոր փրկութիւն ընձեռելու եկած էր Քրիստոս, հոգեւոր թագաւորութիւն հաստատելու, հոգեւոր շնորհներ պարգեւելու. այսու հանդերձ այն որ միանգամայն Արարիչն էր «ամենայն մարդկան և ամենայն եղելոց», չէր կրնար ամենաշեղմ համակրանք չը զգալ մարդկային պիտոյից և ալետից ու թշուառութեանց վերայ. մարմնով հիւանդաց բժշկութիւն կը շնորհէր, աղքատներն ու անարգ համարուածներ կը սփոփէր ու կը մխիթարէր, խուռն բաղմութեանց հոգեւոր կերակուր տալու ժամանակ նոցա մարմնաւոր կերակուրը զանց չէր առնէր։ Փարիսեցւոց և մաքսաւորաց տուններ առ հասարակ կը մտնէր, նոցա աշխարհային խնջոյքներին կը մասնակցէր և նոցա տրտմութեան ժամանակ ինքն եւս կը տրամէր և կը համակրէր։ Ի կանա Գալիլեացւոց հարսանեաց մէջ Իւր ամենառատ նուէրովն կ'օրհնէ զհարսանիսն և կը հիացնէ զհանդիսականսն՝ զչուրն ՚ի գինի փոխելով. նայինայ այլոյն ողբումն իւր միամօր որդւոյն մահուան համար, Մարիամայ և Մարթայի արաասութն իւրեանց եղբօր վերայ, Փրկչի գուլթը կը շարժէ, որ նոցա տրտմութիւնն յուրախութիւն կը փոխէ վերակենդանացնելով նոցա սիրելիներն։ Թերեւս հրէական հայրենասիրութեամբ իմն նախ կը մերժէ զՍամարուհին, այլ կնոջ հովուասէր փաստաբանութեամբն զգածուելով՝ կ'օգնէ, կ'ողորմի։

ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏՈՆՆ Է ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԲՈԼՈՐ
ՊԱՐԱԳԱՅՆԵՐՆ ՍՐԲԵԼ ԵՒ ԱՋՆՈՒԱՑՆԵԼ,
ԵՒ ՈՉ ԹԷ 'Ի ԲԱՅ ՄԵՐԺԵԼ

Ոմանք Քրիստոսի անշատ խօսքերէն ուղեցին եղ-
րակացնել թէ՛ կատարեալ քրիստոնեայն պէտք է աշ-
խարհիս դէմ իւր աչքերը գոցէ և ապրի, իբր թէ աշ-
խարհէս դուրս կ'ապրի, Հաւանօրէն այս սխալ ըմբռ-
նումը տեղիք տուած է 'աշխարհական' բառի գործա-
ծութեան մեր մէջ իբր թէ աշխարհականն նուազ հո-
գեւոր լինելու պարտի քան զ'հոգեւորական' կոչ-
ուածն, և այս վերջինը նուազ աշխարհական լինելու
է քան 'աշխարհական' կոչուածն:

Քրիստոսի քարոզութիւն աշխարհի չարեաց դէմ էր
և ոչ թէ աշխարհի ամբողջութեան որ ըստ ինքեան բարի
է, քանի որ Աստուծոյ ստեղծուած է, և քանի որ «այն-
պէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ, մինչեւ զմրդին իւր
միածին ետ»: Քրիստոսի ամբողջ քարոզութիւն ու երկ-
նաւոր կեանք յայտնի ապացոյց են այս աստուածային
սիրոյ, նորա գալստեան նպատակն էր աշխարհիս բոլոր
պարագայներ և հաստատութիւններ ազնուացնել և
սրբացնել, ոչ թէ խոտել և 'ի սպառ' ի բաց մերժել: Իւր
առական մէջ աշխարհիս բոլոր գործերէ և զբաղում-
երէ անխտրաբար օրինակ կը բերէ: Այգեգործ, պար-
տիզպան, սերմանահան, ակնավաճառ, ձկնորս, մաք-
սաւոր, մեծատուն վաճառական, դատաւոր, փաստա-
բան, թագաւորք և իշխանք, զօրք և զօրավարք, աշ-
խարհիս զբօսանքներ ու հաճոյքներ, հարսանիք, հաց-
կերոյթ, ուղեւորութիւն, պատերազմ և շատ ուրիշ
պարագայներ, որոց իւրաքանչիւր մին իւր օրինաւոր
տեղն ունի Ս. Աւետարանի մէջ: Եւ Քրիստոս եկաւ ոչ

թէ աշխարհն մի մեծ անապատ դարձնելու, և խոտա-
կեաց ու աշխարհուրաց կրօնաւորներով լցնելու, այլ աշ-
խարհիս բոլոր պարագայներն չարաչար գործածութենէ
մաքրելով՝ ազնուացնելու և օրհնելու համար: Վասն զի
երկնից արքայութիւն ժառանգելու պայմանն է այս աշ-
խարհի վերայ ապրելով հանդերձ, չարիքներով ու փոր-
ձառութեամբ չընկալատեալ լինելով հանդերձ, չարը
մերժել ու բարին ընտրել, «զբարւոք պատերազմ պա-
տերազմել, զընթացսն կատարել զհաւատսն պահել»:

Աստուածային իմաստութիւնը կը պահանջէ որ մեր
երկնաւոր և աշխարհային պարտքը լիովին կատարելով
տամք «զկայսերն» կայսեր, և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ:

Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԻՇՏ ՇԵՏԵՒԱԾ Է ԱՅՍ ՏԷՐՈՒՆԱԿԱՆ
ՕՐԻՆԱԿԻՆ

Քրիստոսի այս համաշխարհական օրինակին հետե-
ւեցաւ Ս. Եկեղեցին որ իւր քաղաքակրթիչ և ազնուա-
ցուցիչ հովանին տարածեց աշխարհի բոլոր պարագա-
յից վերայ, մաքրելով զայնս հեթանոսական մոլորու-
թիւններէ և զեղծումներէ, և քաղաքակրթութիւնը
հաստատուն հիմանց վերայ դնելով, որ հաստատուն է
որքան ժամանակ Ս. Աւետարանի ոգւոյն համեմատ
կ'ընթանայ այդ քաղաքակրթութիւն: Եւրոպիոյ լու-
սաւորութիւն անտարակոյս քրիստոնէութեան ար-
դիւնքն է. թէպէտեւ եւրոպական ազգերէն ոմանք
այդ ճշմարտութիւն խոստովանիլ չուզէն, իրողութիւ-
նը անուրանալի է. և եթէ այս նոր քաղաքակրթու-
թեան մէջ թերութիւններ կան, նոքա Աւետարանի
գծեալ ճանապարհէն չեղելուն պէտք է վերագրել:

Հայաստանեայց Եկեղեցին եւս իբրեւ Քրիստոսի
Եկեղեցւոյ մէկ հարազատ ճիւղն՝ իւր ազգեցութիւն

տարածած է իւր խնամոց յանձնեալ Հայ ազգին վերայ: Իւր հաստատութեան առաջին օրէն իսկ մեր ազգի լուսաւորութեան և բարօրութեան համար միջոցներ գործ դրաւ. և անտանելի թշուառութեանց ներքոյ և անօրինակ դժբախտութեան ենթարկեալ Հայ ազգը իւր պահապան թեւոց տակ կազդուրեց և զօրացոյց, բնաջինջ լինելէ ազատեց, և վերակենդանութեան նոր ոյժ ու զօրութիւն տուաւ նմա:

Հայոց ազգի՝ քրիստոնէութենէ յառաջ ունեցած քաղաքակրթութեան սահմանն ու աստիճանն ըստ մեծի մասին խաւարի մէջ և ենթագրութեանց վերայ հիմնեալ են: Արդէն քաջ գիտենք որ մինչեւ Ս. Աւետարանի՝ ի Հայս ընդհանուր տարածութեան ժամանակ, տակաւին ոչ գիր ունէինք ոչ գրականութիւն, և մեր հնագոյն պատմագիրք քրիստոնէութենէ յառաջ շատ բան չունին պատմելու:

Ամեն շրջահայեաց քրիստոնեայ պարտի բացարձակ խոստովանիլ որ եթէ մեր ազգի համար լաւագոյն օրեր երեւակայել կարելի է, այդ միայն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ շնորհիւ յուսալի է: Ուրեմն այս զգալի տեսակէտով եւս կրկին անգամ ճշմարիտ է ինչ որ ի վերոյ ասացի թէ՝ «Հայու համար արտաքոյ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ չիք փրկութիւն»:

ՍԷՐ ԱՆՁԻՆ ԿԱՍ «ԱՆՁՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ»

ՅԱՃԱԽ ՇԻՄՆ ԸՆԿԵՐՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

Տէրունական պատուիրանը «Սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ զանձն քո» նախ և յառաջ կ'ենթադրէ սէր անձին կամ անձնասիրութիւն, որոյ չափով ու կշռով կը պահանջուի որ մեր ընկերն եւս սիրենք: Անձնուր-

րութեան և անձնուրացութեան քարոզներ խիստ յաճախ կը խօսուին, այլ դուն ուրեք կը լսուի անձնասիրութեան քարոզ:

Ընկերը սիրելէն յառաջ, զմեզ՝ մեր անձերը արժանաւորապէս սիրելու պէտք ունիմք. նախապէս անձնասիրութեան սահմանը ճանաչել պարտիմք որպէս զի կարենամք ըստ այնմ սիրել նաեւ մեր ընկերն: Շատ անգամ երբ մեր պարտքը կը կատարեմք, կը կարծեմք թէ անձնուրութիւն կը գործեմք. ո՛չ, այդ օրինաւոր անձնասիրութիւն է, զոր մեր Փրկինչ եւս կը հաստատէ ասելով. «Յորժամ առնիցէք զամենայն հրամայեալսն ձեզ, ասալիք թէ ծառայք անպիտանք եմք, զոր պարտ էաքն առնել՝ արարաք»:

Մեր կեանքը Աւետարանի օրինաց համեմատ ուղղել, առաքինութեան հետեւիլ, մոլութենէ խորշիլ, այս ամենը կը գործէ այն մարդն որ իւր անձն կը սիրէ և կը յարգէ և կը պատուէ: Գիտենք թէ ինչ կը նշանակէ պատուաւոր և անպատիւ, ազնիւ և անազնիւ լինելն. երկուսն եւս նախ և յառաջ անձին կը պատկանին, մին անձը սիրելէ և միւսն անձն չը սիրելէ յառաջ կը գայ: Օրինակի համար, մի առեւտրական կամ արհեստաւոր կամ որեւէ մի պաշտօնեայ իւր գործն ու պաշտօնն արդարութեամբ և ճշգրութեամբ վարելով՝ ոչ այլ ինչ գործած կը լինի բայց եթէ ինքզինքը սիրած, և ոչ աւելի և ոչ պակաս քան թէ իւր սոսկական պարտքը կատարած կը լինի: Իսկ ստախօս և անարդար մարդն, արդարեւ իւր ընկերին եւս կը վնասէ, բայց առաւել եւս ինքզինքը կը վնասէ, քանի որ մեղաց անձնատուր լինելով՝ իւր անձին պատիւ ոտնակոխ կ'անէ ամենէն անաչառ դատաւորի, այսինքն, իւր խղճի առջեւ:

Երբեմն կը լսուի թէ աշխարհային գործոց մէջ անկարելի է կատարեալ ճշգրութեամբ և արդարութեամբ ընթանալ. գործը վնաս կը կրէ (այսինքն, անարդար

շահը կը պակասի) եթէ ամեն պարագային ճշմարտը խօսելու, ուղիղ վարուելու լինիմք: Նոյն իսկ պարզ նիւթական շահու տեսակէտով այս դրութիւն ուղիղ չէ. յիշենք միայն անգլիական առածը թէ «Honesty is the best policy» (Հաւատարմութիւն կամ ուղղամտութիւն լաւագոյն քաղաքականութիւնն է): Սակայն աւելի մեծ է խղճի և քրիստոնէական անձնասիրութեան և ընկերսիրութեան դէմ դործած յանցանքն, որով սակաւ ինչ նիւթական շահու կամ առաւելութեան համար, որ թերեւս կարելի լինի մեզ այլապէս եւս յաջողիլ ձեռք բերել, մեր հոգւոց պայծառութիւնը կը նսեմացնենք, մեր անձն ու խիղճը կանարգենք, մեր ընկերին կը փասենք, մեր կրօնի և ազգի անունն ու պատիւ կ'արատաւորենք, և մեր յաւիտենական առումարի մէջ սեւ արձանագրութիւն կը թողումք:

Անխիղճ քրիստոնէի ընթացքն ոչ թէ միայն իւր անձին և իւր ընկերին կը փասէ, այլ նաեւ այն Ս. Կրօնին զոր նա կը խոստովանի, «Զի անուն Աստուծոյ վասն ձեր հայհոյի 'ի մէջ հեթանոսաց» երբ թերահաւատ կամ անհաւատ մարդիկ կը տեսնեն որ քրիստոնեայ անուն կրող մի մարդ անհաւատարիմ և մոլի է, նոքա անմիջապէս քրիստոնէութեան կը վերադրեն այդ ամենը և կասեն. «այդ է քո քրիստոնէութիւն» և փոխանակ այդ քրիստոնեայէն բարի օրինակ տեսնելով մեր երկնային կրօնի ճշմարտութեան հաւատալու և դառնալու 'ի լոյս Աւետարանի, նորա յոռի ընթացքէն կը դայթակղին, և նոցա սիրտեր քրիստոնէութեան դէմ առաւել եւս կը կարծրանայ: Կամ երբ օտարազգին հայու յոռի ընթացքը կը տեսնէ, նա ընդհանրապէս այդ ընթացք նորա կրօնական և ազգային սեփական ոգւոյն կը վերադրէ, և այսպէսով յաճախ կ'արատաւորուի մեր ազգութիւն և Հայաստանեայց ե-

կեղեցի, որ պէտք է միշտ փայլի և լուսաւորէ իբրեւ «լոյս առաջի մարդկան, որպէս զի տեսցեն զգործս մեր բարիս և փառաւորեսցեն զՀայր մեր որ յերկինս է»:

ԱԶԳԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնէական ընկերսիրութեան զգացումն ամենէն աւելի զօրաւոր կերպիւ յերեւան կը գայ ազգասիրութեան մէջ: Ազգն ընկերութեան ամբողջութիւնն է զոր քրիստոնեայն պարտի սիրել այնպիսի բազմապատիկ սիրով որքան բազում են այդ ազգի անհատք: Զէ՞ որ մեր Փրկիչն եւս կը յանձնարարէր իւր հրեայ աշակերտաց՝ իւրեանց սիրոյ նուէրներ մատուցանել նախ հայրենի ժողովրդեան և երթալ «առաւել առ ոչխարսն կորուսեալս տանն Իսրայէլի»: Ապա ուրեմն մինչդեռ մենք մեր առանձին շահերու վերայ կը խորհինք, պարտինք այնպէս խորհիլ թէ ի՞նչպէս մեր ազգի և եկեղեցւոյ ընդհանուր շահուց կը համաձայնին: Մեր աշխարհային կոչում և զբաղում այնպէս ընտրելու ենք որ համաձայնի ազգին և եկեղեցւոյ ընդհանուր շահուց:

Եկեղեցին, փոխադարձաբար, սիրոյ հետաքրքրութեամբ կը դիտէ՝ իւր ժողովրդեան նոյն իսկ աշխարհային յառաջդիմութիւնն, և կ'աղօթէ վասն առաւել յաջողութեան նոցին: Քանզի որքան որ իւր նպատակ հոգեւոր է, դարձեալ նա չի կարող անտես առնել այն իրողութիւն, որ նոյն իսկ այդ հոգեւոր յառաջդիմութեան մեծապէս կը ծառայէ «Մամոնայն անիրաւութեան» զոր Տէրն մեր կը յանձնարարէ իսկ ասելով՝ «Արարէք ձեզ բարեկամս 'ի մամոնայէ անիրաւութեան»: Եթէ Քրիստոսի ժամանակ այս այսպէս էր, ո՞րքան առաւել մեր ներկայ նիւթականացեալ դարու մէջ, երբ

ամեն ինչ մամոնայի վերայ կը դառնայ: Սակայն քրիստոնէի համար տարբերութիւնը սա պէտք է լինի, որ մենք ոչ թէ պիտի մամոնային ծառայենք, — « Զի ոչ ոք կարէ Աստուծոյ եւ մամոնայի ծառայել » — այլ զմամոնայն պէտք է մեզ ծառայեցնեմք: Ուրեմն պէտք է մի այնպիսի աշխարհային կոչում ընտրել թէ մեզ եւ թէ մեր զաւակայ համար, որ մեր կրօնական եւ ազգային ամբողջութիւնը պահպանելուն որ եւ է իւրիք արգելք չը լինի, այլ ըստ կարելւոյն այդ ամբողջութիւնը առաւել եւս զօրացնելու եւ կեդրոնացնելու նպաստէ:

Որքան որ 'ի բուն հայրենիս գտնուող ազգայնոց համար յարմարագոյն կը համարուին երկրի մշակութիւն եւ այնպիսի զբաղումներ որ մի երկրի բնիկ ժողովրդեան կը վերաբերին, սակայն հայրենիքէն հեռացեալ եւ մանաւանդ եւրոպական երկրաց մէջ գտնուող գաղթական հայոց համար աւելի նպաստաւոր համարուած է յիրաւի առեւտուրն, վասն զի առեւտուրի պարապումն ուրիշ զբաղումներէ եւ պաշտօններէ աւելի կը պաշտպանէ ազգային եւ կրօնական միութեան ոգին օտարանալէ, կամ մի մեծ ազգի մէջ խառնուելով կորսուելէ: Ուրախալի է որ այս մասին մեր գաղթական հայեր 'ի սփիւռս աշխարհի շատ խրատի պէտք չունին, ամենէն նուազ Մանչէսթրի հայք: Նոքա ընդհանրապէս իրենց բնական ձիրքերուն կը հետեւին, եւ եթէ երբէք երկիւղ կայ, այն եւս նոր սերունդի համար է:

Փորձուած իրողութիւն է որ երբ մի ծառ օտար հողի վերայ կը փոխադրուի, նա կը ջանայ ըստ կարի այդ օտար հողի եւ կլիմայի հանգամանաց համակերպիլ եւ այնպէս պտղաբերել: Մեր ազգի նոր սերունդն եւս գաղթականութեան մէջ այս համակերպելու միտումն ունի: Հնդկաստանի հայեր, քանի որ առեւտուրով կը պարապէին, վերին աստիճանի ազգասէր եւ եկեղեցա-

սէր ժողովուրդ մի էին: Եկեղեցիք, դպրոցներ, տպարաններ, հայ լրագրութիւն (առաջին հայ լրագիրը Հնդկաց Մադրաս քաղաքի մէջ հրատարակեցաւ), երեւելի գրագէտներ, բաղմաթիւ ընտիր եւ պիտանի հրատարակութիւնք եւայլն: Մինչեւ իսկ հայրենեաց բնագաւառի համար մեծամեծ եւ յանդուգն բարիքներ կը խորհէին: Ս. Էջմիածնի, Ս. Երուսաղէմի որպէս եւ Մխիթարեան միաբանութեանց մեծամեծ նուէրներ տալով կը քաջալերէին յուսումն մանկուոյ ազգիս եւ 'ի պայծառութիւն Եկեղեցւոյ, Այլ երբ հին սերունդն անցաւ, եւ Անգլիոյ եւ անգլիական դպրոցաց մէջ ուսում առած նոր սերունդն — որ ամեն ինչ սորված էր բացի իւր մայրենի լեզուէն — յաջորդեց, եւ առեւտուրն անպատշաճ համարելով իւր ստացած անգլիական կրթութեան, ձգեց այլ եւս իւր հայրենի զբաղում եւ ընդ նմին իւր հայրենի սէր Եկեղեցւոյ եւ ազգի:

Մինչեւ ցայսօր Հնդկաստանի մէջ կը գտնուին հայազգի բարձրաստիճան պետական պաշտօնեայներ, երեւելի փաստաբաններ, բժիշկներ եւ այլ այսպիսիներ որ մեր ազգին մեծ պարծանք ու պատիւ կը բերեն: Բայց, աւագ, չոր ու ցամաք պարծանք որ ազգի ներքին կենաց եւ նորա լրութեան համար որեւէ իրական օգուտ չունի: — Հնդկահայոց նման ուրիշ հայկական գաղթականութիւնք եւս իւրեանց ազգութեան եւ եկեղեցասիրութեան զգացում կորուսեր են գլխաւորաբար իւրեանց հայրենի սովորութեանց եւ բնատուր կոչման չը հետեւելու աղագաւ: Լաւ է որ այսպիսի տխուր օրինակներ մեր առջեւ պահելով մեծ զգուշութեամբ կրթենք մեր զաւակներ, եւ այլոց սխալներէն օգտակար եւ պիտանի խրատներ առնումք:

ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴՆ ԵՒ ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Այսու ամենայնիւ չեմ ուզեր գիտութեանց և արուեստից այլեւայլ ճիւղերը դատապարտել. և եթէ վստահութիւն ունենայի որ մեր գաղթական ժողովրդեան զաւակունք մայրենի լեզուի և հայաստանեայց եկեղեցւոյ վերաբերեալ գիտեւեաց հիմունքն՝ ի մանկութենէ պիտի դնեն, այնպէս որ ապագային այլ եւս որեւէ վտանգի դուռ բաց չը մնայ, կը յանձնարարէի, մինչեւ իսկ նախամեծար կը համարէի, արուեստից և գիտութեանց ճիւղերը քան զգործնական վաճառականութիւն: Այլ որովհետեւ գիտեմ որ եթէ փայլին այդ ճիւղերու մէջ, յօգուտ օտարաց և առաջի օտարաց պիտի փայլին, քանի որ իւրեանց մտաւոր զարգացման և առաւելութեան հետ մէկ տեղ՝ իւրեանց հայրենի ժողովրդեան և ազգին օգտակար լինելու յատկութիւններէն զուրկ են, և շատ հաւանական չէ որ նոքա ձեռնարկեն կամ յաջողութեամբ սովորին ինչ որ մանկութեան տիող մէջ պիտի սորված լինէին:

Սակայն խնդիրը կը տարբերի այն երիտասարդաց համար որք յեւրոպա ծնած չեն, այլ իւրեանց հայրենեաց մէջ ազգային կրթութեան և ազգային կրօնասիրութեան հիմունքն արդէն դրած են: յդպէսներու համար կասեմ՝ մեղք է որ առեւտուրով ժամաւաճաւ լինին՝ եթէ այլապէս իւրեանց ապրուստ ապահովեալ է: Նոքա պէտք է բոլոր ուժով աշխատին հայ ազգին ներկայացնել կամ հայացնել այն մեծամեծ յառաջդիմութիւններ որոց վերայ հիմնեալ է Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւն: Նոքա կոչուած են իննեւտասներորդ դարու մէջ նոյն դերը կատարել մեր ազգի համար ինչ

որ հինգերորդ և վեցերորդ դարուց մէջ կատարեցին մեր երանաշնորհ թարգմանիչք:

Գրչի գործածութիւն որքան ազդեցիկ և զօրաւոր է տեղ տեղ, նոյնքան պատասխանատու պաշտօն մի է որ մի խոհեմութիւն և իմաստութիւն որպէս և ազգասիրութիւն կը պահանջէ գործածողէն: Գրագէտն ամենէն յառաջ իւր ընթերցողաց պէտքերն և օգուտն պարտի խորհիլ և ապա իւր անձնական հաճոյքն: Եւրոպական գրականութիւնը բաւականաչափ բարի որպէս և չար օրինակներ և ուղեցոյցներ դրած է մեր ուսումնական երիտասարդ գաղթականաց առջեւ: Մեծ իմաստութեամբ պէտք փնտռեն բարին և զայն միայն ներկայացնեն իւրեանց ազգի և եկեղեցւոյ համեմատաբար անմեղ մանկանց, և ամենայն զգուշութեամբ խորչին այն ամեն բաներէ որ ազգի ամբողջութեան և կրօնասիրութեան ոգւոյն որեւէ վնաս կարէ պատճառել:

Այս էր մեր նախնի թարգմանչաց շաւիղն: Նոքա շատ քիչ գրեցին, այլ այդ քիչն իւրեանց մարմնոյ և արեան չափ իրականութիւն ունէր. իւրաքանչիւր բառնոցա սրտի խորերէն կը բղխէր և, աւելորդ է ասել, ընթերցողին եւս սրտի խորերը կը թափանցէր: Գրչով գործուած բարիքը, գէթ ներկայ դարու մէջ և ներկայ պարագայից ներքոյ, ամենէն աւելի ազդու և մնայուն բարեգործութիւնն է, և ընկերսիրութեան ամենամեծ արտայայտումն է, եթէ կարող ձեռքով և միանգամայն քրիստոնէական սիրոյ և եկեղեցական օրինաց համեմատ գործ ածուի: Իսկ նորա չարաչար գործածութիւն, ընդ հակառակն, նոյնքան աւելի վնասակար և ընկերսիրութեան օրէնքէ հեռու է, և հետեւաբար պախարակելի և խոտելի է, որքան նորա բարւոք գործածութիւն գովելի և պատուոյ արժանի է:

Խօսքս ոչ թէ միայն վերացական կամ բանաստեղծական գրականութեան վերայ է, այլ առաւելապէս

պիտանի արհեստից և գործնական գիտելեաց գրականութիւնն է, յորում մեր ազգն այժմ կը կարօտի: Հողագործութիւն, մեքենագործութեան բազմաթիւ ճիւղերն, տարրաբանութիւն, բժշկութիւն և այլ այսպիսի առարկայից գիտութիւն նախ հիմնապէս ձեռք բերել և ապա հաղորդել մեր բազմակարօտ ազգին՝ տէրունական ընկերսիրութեան օրինաց աստուածահաճոյ կատարումն պիտի համարուի, և Ս. Եկեղեցւոյն եւս անողղակի կերպիւ ծառայութիւն մատուցած կը լինիմք:

Համառօտ լինելու բոլոր ջանքովս հանդերձ, թուղթս իմ ակնկալեալ սահմանէն անցաւ: Բայց յուսամ թէ կարողացայ փոքր 'ի շատէ յիշեցուցանել Սիրելի Ընթերցողացդ ինչ որ յաճախ և այլեւայլ կերպերով քարոզած եմ Ս. Եկեղեցւոյ բեմէն: Տացէ Տէր որ Երկնից Արքայութեան սերմերն, որոյ ամենայեալն մշակ կարգուած եմ, օրըստօրէ արմատանայ Եկեղեցւոյ մանկանց սրտերի մէջ, և առաքինութեան առատ ու քաղցրահամ պտուղներ բերէ 'ի փառս Ամենակալին և 'ի պարծանս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ:

Որով Մեամ Հոգեւոր սիրով եւ օրհնութեամբ

Սիրեղեացդ իմոց ի Քրիստոս, Աղօթարար ծառայ

Թ. ՔԶ. Տ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻԻ

Առ Դրան Ս. Հոգի Եկեղեցւոյ

Հայոց, ի Մանչեսթր

ի Տօնի Համբարձման Տեառն 1899

Ծան. — Թղթոյս հրատարակութիւն՝ պատճառաւ իւրի մի քանի օր ուշացաւ:

3778

